

Lars Egholm Nielsen,
Nordjyske Museer

Sdr. Tranders

Bebyggelse gennem 1.300 år fra yngre bronzealder til ældre germansk jernalder

Keywords: Kulturlag, Bebyggelseskontinuitet, Typologi, Landsbyer, Gravplads

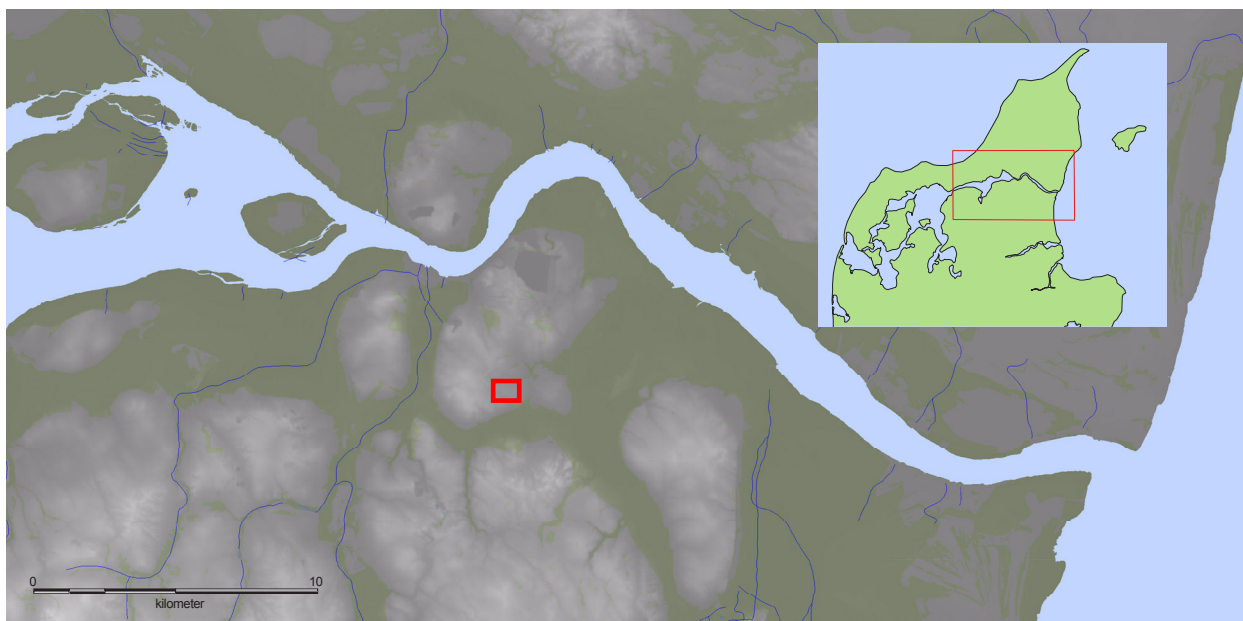
Abstract

Sdr. Tranders landsbykomplekset viser en bebyggelseskontinuitet som ikke ses i det nordjyske materiale. Lokaliteten ved Sdr. Tranders har været bebygget igennem ca. 1.300 år fra yngre bronzealder til yngre jernalder. Bebyggelsen opstår i yngre bronzealder per. VI med spredte enkeltliggende gård, men samles allerede i ældre førromersk jernalder til en landsby. Landsbystrukturen ændrer sig flere gange igennem jernalderen, ligesom hele landsbyen i yngre romersk jernalder flyttes mod øst, og samtidig anlægges også en gravplads syd for landsbyen. Der ses en markant forskel i byggetraditionen gennem de forskellige faser af landsbyen. Lokalitetens sammenbrud falder sammen med overgangen mellem ældre og yngre germansk jernalder og ses bl.a. ved en række ¹⁴C-dateringer og kan måske kædes sammen med de store vulkanudbrud og de efterfølgende klimaforandringer i årene efter 536 e.Kr.

Indledning

I udkanten af Aalborg, hvor Aalborg Universitet og Universitetssygehuset dominerer bydelen, ligger en række bopladskomplekser fra ældre og yngre jernalder, som gennem de sidste 25 år løbende er blevet undersøgt. Lokaliteterne ligger på den sydøstlige del af Tranders-kridtøen, som er en af tre kridtøer, der omkranser det nuværende Aalborg ved den østlige Limfjords smalleste sted (fig. 1).

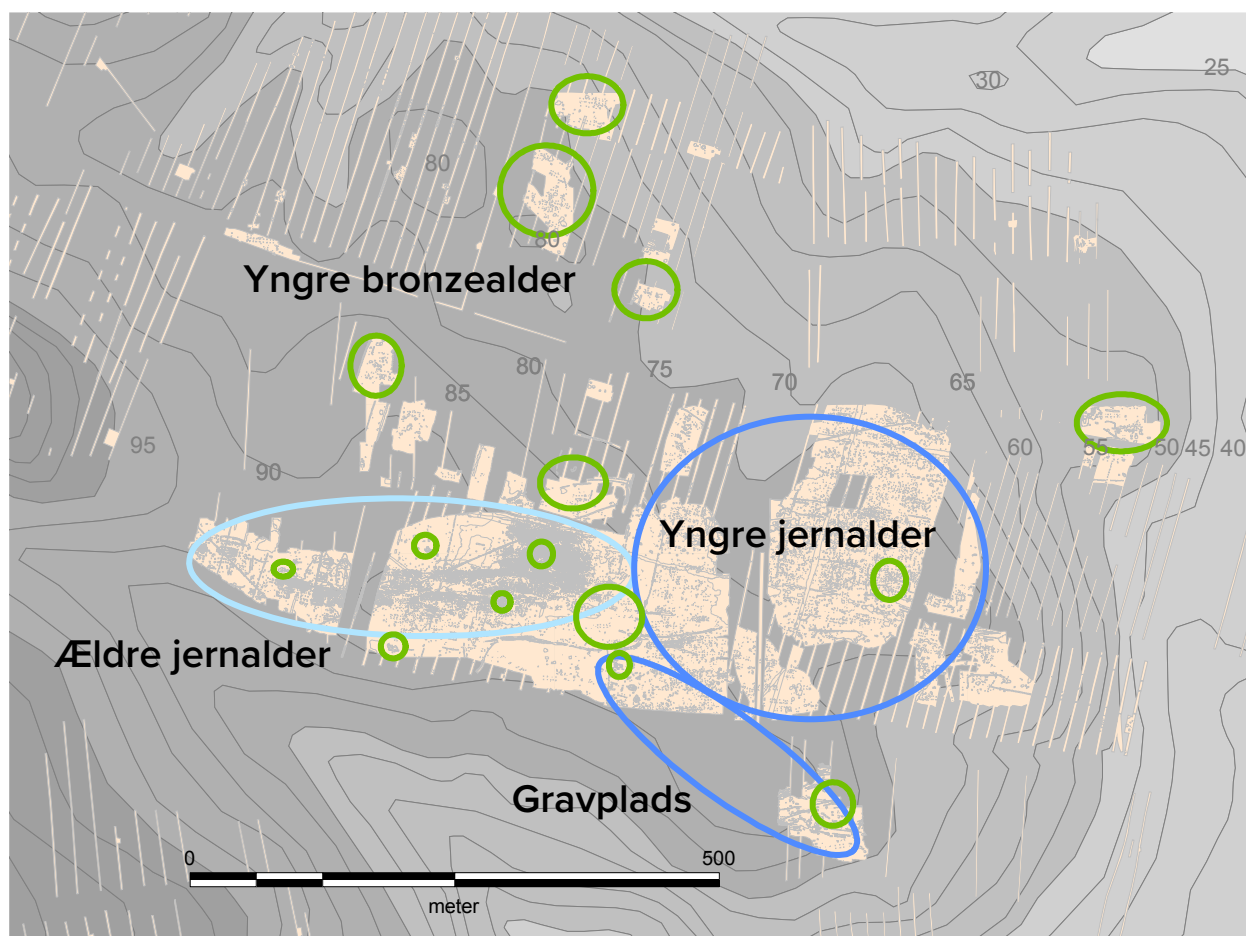
Kridtøen rummer en række bopladser fra ældre jernalder med bemærkelsesværdige gode bevaringsforhold med tykke kulturlag, detaljerede huskonstruktioner, store keramikmaterialer og velbevarede knoglematerialer.

Figur 1. Den østlige Limfjord med Sdr. Tranders-udgravningerne markeret med en rød firkant.

I denne artikel fremlægges nogle af resultaterne fra en række udgravninger på plateauet vest for middelalderlandsbyen Sdr. Tranders. Bebyggelsen består af fem større udgravningskampagner og en række mindre, som tilsammen afdækker det meste af en bebyggelse med en dateringsramme fra yngre bronzealders periode VI til begyndelsen af yngre germansk jernalder (ca. 700 f.Kr. til 550/570 e.Kr.). Der er undersøgt omkring 400 hustomter, hvoraf ca. halvdelen er indlejret i kulturlag med kridtgulve, ildsteder og stenlægninger.

Sdr. Tranders-lokaliteten er en af de få pladser i Nordjylland med kontinuitet gennem ældre og yngre jernalder, hvor de fleste andre lokaliteter har bebyggelse fra enten den ene eller den anden periode. Bebyggelsens lange kontinuitet kan belyse nogle skift i samfundsstrukturen gennem bl.a. hustyper, genstande og det store knoglemateriale. Således vil fokus i denne artikel være på de forandringer, udviklinger eller brud, der ses i det arkæologiske materiale over tid og knap så meget på de enkelte huskonstruktioner eller lignende. Dog er en overordnet præsentation af pladsen nødvendig for at kunne belyse de enkelte skift i materialet.

Figur 2. Sdr. Tranders-bopladskompleksets overordnede elementer i form af spredt bebyggelse fra yngre bronzealder (grønne), kulturlagsplads fra ældre jernalder (lyseblå), landsby med tilhørende

gravplads fra yngre jernalder (blå). Baggrundskort i form af højdekoter i 5 fods interval. Det højeste terræn er de mørkeste koter og det laveste terræn er de lyseste koter.

Sdr. Tranders bebyggelseskomplekset

I dette afsnit fremlægges de overordnede elementer, som bebyggelsen består af. Det er både de enkelte faser, men også bemærkelsesværdige anlæg, som bidrager til forståelsen af pladsen.

Lokaliteten er udgravet over en periode på 15 år fra 2004 til 2019, hvor der i alt er lavet 18 store og mindre undersøgelser i et område på ca. 75 ha. Den består overordnet af en kulturlagsplads fra ældre jernalder i den vestlige del, en bebyggelse uden kulturlag fra yngre romersk til ældre germansk jernalder i den østlige del og i tilknytning til denne en gravplads fra den samme periode i den sydøstlige del af lokaliteten (fig. 2).

Den vestligste del af kulturlagspladsen samt den sydøstlige del af gravpladsen blev undersøgt i 2004 og 2005 og var sammen med Nr. Hedegård-byhøjen 900 m mod nord med til at sætte fokus på området. Før disse undersøgelser var området landbrugsjord, og der var kun enkelte registreringer af opløjede gulvlag og opsamlende keramikskår. De efterfølgende år blev der gennemført flere mindre udgravninger forud for anlæggelsen af fjernvarme, veje og cykelstier samt mindre udstykninger. I 2015 blev den østlige del af området udstykket og store dele af yngre jernalderbopladsen blev undersøgt i 2015 og 2016. I 2017 til 2019 blev den centrale del med kulturlag fra ældre jernalder undersøgt, og der kan nu tegnes et næsten komplet billede af bebyggelsen gennem knap 1300 år.¹ De mange undersøgelser i området bidrager hver især med brikker til det store Big Data puslespil, hvor ¹⁴C-dateringer, hustyper, placering i landskabet, stratigrafiske relationer, typologiske elementer og makrofossiler alle indgår i beskrivelsen af de overordnede strukturer og tendenser.

De overordnede faser

Bopladsen er overordnet inddelt i fem faser, som er direkte relateret til den traditionelle kronologiske inddeling af perioderne. Faserne er mellem 160 og 400 år lange, og faseinddelingen markerer hver især også en overgang eller brud/skift i materialet.

Yngre bronzealder periode VI	700-525/500 f.Kr.
Ældre førromersk jernalder	525/500-200/160 f.Kr.
Yngre førromersk jernalder	200/160-1 f.Kr.
Ældre romersk jernalder	1-160 e.Kr.
Yngre romersk og ældre germansk jernalder	160-550 e.Kr.

Overgangen mellem bronzealder og jernalder er almindeligvis sat til omkring 525/500 f.Kr., og den opretholdes i dette arbejde. Overgangen mellem ældre og yngre førromersk diskuteres stadig. Jes Martens og Claus Kjeld Jensen satte overgangen omkring 250-200 f.Kr., mens keramikronologien for Tranders-kridtøen peger på et skifte helt nede omkring 160 f.Kr.² I dette arbejde sættes overgangen til 200/160 f.Kr. Overgangen mellem ældre og yngre romersk jernalder sættes almindeligvis til omkring 150/160 e.Kr.³

Keramikken fra ældre jernalder er analyseret af museumsinspektør Niels Haue.⁴ Her er alle daterende skår fra sikre kontekster gennemgået og analyseret på over 50 forskellige variabler. Analysen er en del af en samlet analyse af keramikken fra Tranders-krid-

tøen, hvor de store bopladskomplekser/byhøje Nr. Tranders og Postgården VI også er analyseret.⁵ Keramikanalysen underinddeler de fire ældste faser af Sdr. Tranders-komplekset i 12 keramikfaser. Det er langt fra alle huse, der kan placeres i keramikfaserne. Analysen er baseret på en gennemgang af over 10.500 typebestemte skår, hvoraf omkring 25 % er fra Sdr. Tranders. Analysen er sammenkædet med en række ¹⁴C-dateringer fra de keramikdaterede anlæg samt metalfund.

Keramikfaserne kan dateres som følgende:⁶

- KF 0 må tilskrives den sene del af BA (periode VI) og dateres i denne sammenhæng til ca. 700-545 f.Kr, hvor overgangen til jernalderen er benævnt keramikfase 0/1 og placeres 545-500 f.Kr.
- KF 1 modsvare delvist Beckers periode Ia og tilskrives den tidligste jernalder. Fasen dateres tentativt til 500-425 f.Kr.
- KF 2 dateres med baggrund i ¹⁴C-dateringerne tentativt til 425-360 f.Kr.
- KF 3 må med udgangspunkt i ¹⁴C-dateringerne dateres til 360-285 f.Kr.
- KF 4 markerer den yngste fase af ældre førromersk jernalder og dateres til 285-160 f.Kr.
- KF 5 modsvare den ældste del af yngre førromersk jernalder og må på baggrund af flere ¹⁴C-dateringer placeres i perioden 160-115 f.Kr.
- KF 6 dateres til 115-80 f.Kr.
- KF 7 dateres til 80-30 f.Kr.
- KF 8 modsvare Beckers periode IIIb og dateres tentativt til 30 f.Kr.-10 e.Kr.
- KF 9 må ud fra ¹⁴C-dateringerne tilskrives ældre romersk jernalder B1 og modsvare stort set 1. årh. e.Kr.
- KF 10 tilskrives ældre romersk jernalder B2 og ophører ca. 160 e.Kr.

Sdr. Tranders-komplekset omfatter 404 bygninger (langhuse, udhuse, staklader og grubehuse), hvoraf 62 er ¹⁴C-daterede (ca. 15 %), 48 er keramikdaterede (ca. 12 %), 200 er hustypologisk eller stratigrafisk daterede, og 98 er udaterede. Det er primært huse fra de to store og også nyeste udgravningskampagner Sdr. Tranders III og Sdr. Tranders II, der er naturvidenskabeligt daterede. Der foreligger i alt 226 ¹⁴C-dateringer fra Sdr. Tranders-komplekset. Langt de fleste huse eller overordnede konstruktioner, som er naturviden-

skabeligt dateret, har tre dateringer, og udover husene er en række gruber, grøfter og grave ¹⁴C-daterede. Ved anlæg med flere dateringer er disse blevet kombineret i OxCal online, for at kunne indsnævne dateringsusikkerheden.

Husenes levealder er i de enkelte faser anvendt til at udregne hvor mange samtidige huse, der statistisk har været i landsbyen. Her er det væsentligt at definere den formodede levealder på et jernalderhus, hvilket der i litteraturen er forskellig opfattelse af.⁷ Som udgangspunkt antages et hus fra ældre førromersk jernalder at have en levetid på omkring 30 år. Huse fra denne periode ses ofte i den originale grundplan uden udskiftninger af den tagbærende konstruktion. Således regnes huset for at være opført til en generation uden nævneværdige reparationer. I løbet af yngre førromersk jernalder begynder husene at få flere og flere udskiftninger i den tagbærende konstruktion, nogle af husene forlænges, og der ses mange og gentagende reparationer af fx gulvlag. Således opfattes husene nu at have en længere levetid end de mere simple huse fra ældre førromersk jernalder. I ældre romersk jernalder ses gentagne udskiftninger af den tagbærende konstruktion i løbet af husets levetid, hvor et sandt virvar af stolpehuller ses indenfor husets vægforløb. Sammenlignet med at husene får større og kraftigere stolper, bedømt ud fra de store stolpehulsnedgravninger, kan man med rimelighed sætte levetiden for husene fra ældre romersk jernalders til 40-50 år.

Den intensive brug af kridt som bygningsmateriale gennem ældre jernalder er til dels en regional udnyttelse af en almindelig forekomst af råstoffer, men måske også en snedig konstruktionsdetalje som kan forlænge stolpernes levetid som foreslået af Jesper Hansen. Her fremlægges det, at det basiske kridt kan hæmme svampewæksten i gulvniveauet, hvor stolpen er mest udsat og måske forlænge dens levetid.⁸

I yngre jernalder er de nordjyske huse igen kendetegnet ved simple grundplaner uden de store udskiftninger i den tagbærende konstruktion. Således regnes med en levetid på omkring 30 år for periodens langhuse.

Sammenligner man faseinddelingen på Sdr. Tranders med byhøjene i den østlige Limfjord, ser man et langt mere nuanceret billede på de kulturlagstunge byhøje, hvor især kridtgulve, profiler, sandflugt, parcelstruktur, bevaringsforhold, keramik- og hustypologi er de bærende hjælpemidler til at underinddele byhøjene i faser. Nr. Tranders har således 14-16 faser fordelt på perioden 500 f.Kr. til ca. 150 e.Kr., mens Nr. Hedegård har ti faser (inklusive to sandflugtsfaser) fordelt på perioden 600 f.Kr. til 100 e.Kr.⁹

Det komplette fravær af hegn omkring gårdsenhederne i Sdr. Tranders og i størstedelen af Nordjylland i ældre jernalder besværliggør tolkninger af fx samtidighed mellem hovedhus og udhuse, nabogårde og landsbyinddeling generelt. Dette nordjyske træk med manglende hegn fordrer et større fokus på udvikling af regionale hustypologier, fundtypologier og stratigrafiske iagttagelser. En gård vil i denne fremlæggelse betegne et langhus/hovedhus, der eventuelt er kombineret med et eller flere udhuse.

Yngre bronzealders enkeltgårde og grubekomplekser

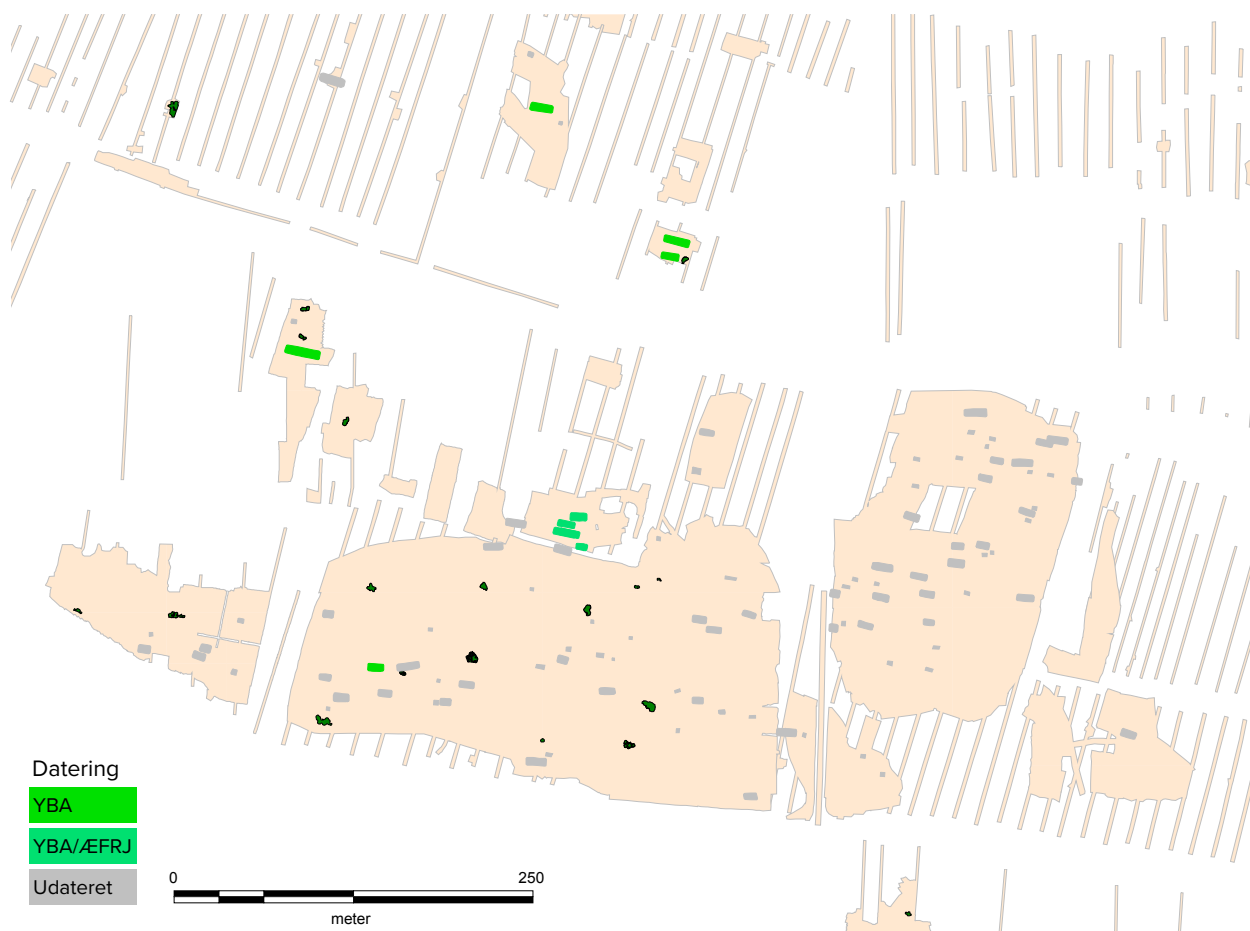
De ældste registreringer som relateres til bebyggelsen, er en række grubekomplekser fra yngre bronzealder, som ligger i samme område som den senere kulturlagsplads (fig. 3). Dertil er et enkelt hus i to faser ¹⁴C-dateret til periode VI.¹⁰ Husets datering er baseret på en knogle fra grebningen i huset.

Grubekomplekserne er overvejende ensartet i konstruktion i form af gentagne nedgravninger inden for samme afgrænsede område, men forskellig i opfylden. Det vil sige, at nogle grubekomplekser indeholder en stor mængde genstande, mens andre er næsten fundtomme. Fire af grubekomplekserne er keramikdaterede og indgår i keramiktypologien for Tranders-kridtøen. De placeres i keramikfase 0. Keramikfasen er i enkelte gruber blevet kronologisk sammenstillet med andre typologiske fundtyper eller med naturvidenskabelige dateringer. Fx i grube A1620 hvor et stort keramikmateriale, en stangnål af bronze og ¹⁴C-dateringer alle peger mod yngre bronzealder periode VI.

De omkringliggende undersøgelser har afdækket en række huse fra yngre bronzealder. Ved mange af undersøgelserne er der udgravet gruber og grubekomplekser fra perioden, og ofte ligger disse til grund for dateringen af husene.

Ved ÅHM 5867 Thomas Manns Vej er to huse dateret til yngre bronzealder. Husene opfattes som en gårdsenhed, og kun det ene er ¹⁴C-dateret.¹¹ Ved ÅHM 6363 Thomas Manns vej II er to huse typologisk dateret til yngre bronzealder. Dateringen er tvivlsom, da husene ligger blandt en række af huse, der er ¹⁴C-daterede til ældre/ yngre romersk jernalder.¹²

Umiddelbart nord for det store udgravningsfelt ligger udgravningen Sdr. Tranders IV, som er udgravet i 2017. Her er registreret fire huse fra overgangen mellem yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder. Dateringen er baseret på en enkelt ¹⁴C-datering fra stolpehulsfylden i et hus, og de andre huse er blevet tolket som mere eller mindre samtidig med denne.¹³ Husene er ikke umiddel-

Figur 3. Yngre bronzealders huse og grubekomplekser. De grønne huse er dateret til yngre bronzealder eller overgangen mellem yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder. De grå huse er udaterede. Grubekomplekserne (mørkegrønne) ligger

spredt i landskabet på små plateaufremspring sammen med samtidige huse. I området med det senere jernalderkulturlag er kun få bronzealderhuse erkendt, men der findes flere grubekomplekser fra perioden.

bart typologisk genkendelige, og de skal sandsynligvis ses i sammenhæng med den store mængde af huse fra ældre førromersk jernalder, der senere fremkom syd for udgravningsfeltet.

Ved ÅHM 5380 Trandersgård blev hus A256 dateret til yngre bronzealder på baggrund af en række gruber i området med keramik fra perioden. Huset er på grund af længde og bredde atypisk for perioden og skal nok snarere dateres til yngre romersk jernalder.

Ved fremtidige analyser bør supplerende ¹⁴C-dateringer fra de gamle undersøgelser inddrages, men for nuværende må man forholde sig kritisk til de gamle tolkninger og foreslåede dateringer

og anvende de nyeste typologier og keramikstudier. Der er en anderledes ballast i tolkningerne af gruber med keramik fra de gamle udgravninger. Her viser fundbilledet, at der findes grubekomplekser og enkeltliggende gruber fra yngre bronzealder spredt i hele området.

De store grubekomplekseres tilstedeværelse i området omkring kulturlaget er et udtryk for, at bebyggelsen skal finde sin begyndelse i slutningen af bronzealderen. Normalt optræder grubekomplekserne i umiddelbar nærhed af samtidige bebyggelser, men dette er ikke påvist i området ved kulturlaget. Det kan dog ikke udelukkes, at der har været en række samtidige huse, men levn fra disse er sandsynligvis forsvundet i den enorme mængde af senere anlægspor i kulturlaget.

Baseret på materialet fra yngre bronzealder kan man konkludere, at bebyggelsen er spredt rundt i området og placeret på små plateaufremspring, der først i ældre førromersk jernalder bliver samlet til en central bebyggelse. Denne landsbydannelse i ældre førromersk jernalder er bemærkelsesværdig, men ikke unik.

Sammenligner man resultaterne fra Sdr. Tranders med Nr. Hedegård, som ligger blot 900 m mod nord, er det påfaldende, at de to lokaliteter begge grundlægges i yngre bronzealder. På Nr. Hedegård ses den ældste fase (fase 5a) ved ti huse af varierende størrelse, som er opført inden for et begrænset areal, mens husene i Sdr. Tranders stort set ikke kan registreres eller ligger meget spredt, og den ældste fase skal findes i anlæggelsen af grubekomplekserne. På Nr. Hedegård ses lignende grubekomplekser beskrevet som materiale-tagningsgruber.¹⁴ Når man tænker på, at der må have været flere huse i den ældste fase i Sdr. Tranders, har de to lokaliteter et nogenlunde ensartet forløb. Dog er sandflugten på Nr. Hedegård et resultat af flere lokale hændelser, idet den ikke ses i Sdr. Tranders.

Ældre jernalderboplads med kulturlag

Bopladskompleksets mest intensive bebyggelsesspor er fra ældre jernalder og er delvist dækket af kulturlag. Kulturlagspladsen strækker sig over flere udgravningskampagner, men skal betragtes som en enhed og behandles samlet.¹⁵

I løbet af førromersk jernalder vokser bebyggelsen relativt hurtigt ud over det område, hvor kulturlaget i løbet af perioden opstår. Bebyggelsens areal er omkring 30.000 m² og udgør et ca. 400 m langt øst-vestligt forløb, der i den vestlige del er ca. 60 m bredt og den østlige del ca. 100 m bredt. Kulturlaget dækker omtrent halvdelen af landsbyen, og i den østlige del, hvor der også ses den største

koncentration af huse, er laget tykkest og op til 50-60 cm. Kulturlaget indeholder stenlægninger, kridtgulve, ildsteder og grebninger fra huse. Laget opstod dels ved akkumuleret affald fra den intensive bebyggelse, dels ved udjævnede tørvevægge fra bygninger. Kulturlaget kunne ikke ses i landskabet forud for undersøgelserne, og pladsen tolkes derfor ikke som en byhøj. I ældre romersk jernalder ses der enkelte områder i den vestlige del af kulturlaget med sekvenser af op til fire huse på samme sted inden for et lille område, hvor man kan tale om en egentlig parcelstruktur, men ellers er bygningerne spredt ud over hele kulturlaget.

Huse på kulturlagspladserne indeholder mange konstruktionsdetaljer, som bebyggelser uden kulturlag ikke bidrager med, men dette kan også være en svaghed. Kulturlagene rummer enorme mængder af anlægsspor, og de enkelte huskonstruktioner kendetegnes ved en stor detaljeringsgrad. Hvis husene ligger i en stram parcelstruktur og er genopført eller ombygget samme sted, kan det være svært at udrede husenes grundplaner. De mange anlægsspor gør det vanskeligt at isolere de enkelte faser, og trods de fantastiske bevaringsforhold bliver udredningen af husene meget vanskelig.

Der er overordnet udskilt tre faser i kulturlagspladsen. En fase fra ældre førromersk, en fase fra yngre førromersk og en fase fra ældre romersk jernalder. Dertil kommer en række huse, som overordnet kan dateres til enten førromersk jernalder, romersk jernalder eller ældre jernalder foruden en restgruppe af udaterede huse.

Faserne er primært udredt på baggrund af typologiske dateringer af huse, ud fra keramik og andre genstande samt stratigrafiske iagttagelser. Sammenlignet med byhøjene Nr. Hedegård og Nr. Tranders, hvor faseinddelingerne er opdelt i perioder ned til 50 år, skal faserne på Sdr. Tranders betragtes som en overordnet kronologisk opdeling af materialet.¹⁶

Ligesom på byhøjene er der i Sdr. Tranders generel mangel på territoriemarkeringer i form af hegn rundt om gårdsenhederne, hvilket giver en vanskelig sammenkædning af gårdsenheder i form af hovedhuse og udhuse og dermed faser. Byhøjenes tykkere kulturlag med flere indlejrede kridtgulve, og den mere intensive anvendelse af profiler i udgravningen, bidrager til en faseinddeling baseret på stratigrafiske iagttagelser. Denne mulighed for store stratigrafiske faseudredninger mangler på Sdr. Tranders, hvilket skyldes den anvendte udgravningsmetode med få balke. Udgravningsmetoden blev udarbejdet på baggrund af erfaringer fra andre kulturlagspladser og byhøje i området. Den moderne nedpløjning

af øverste niveau, den store horisontale udstrækning af kulturlaget med spredt anlægsintensitet, samt den økonomiske byrde var alle afgørende faktorer for at fravælge flere gennemgående balke.

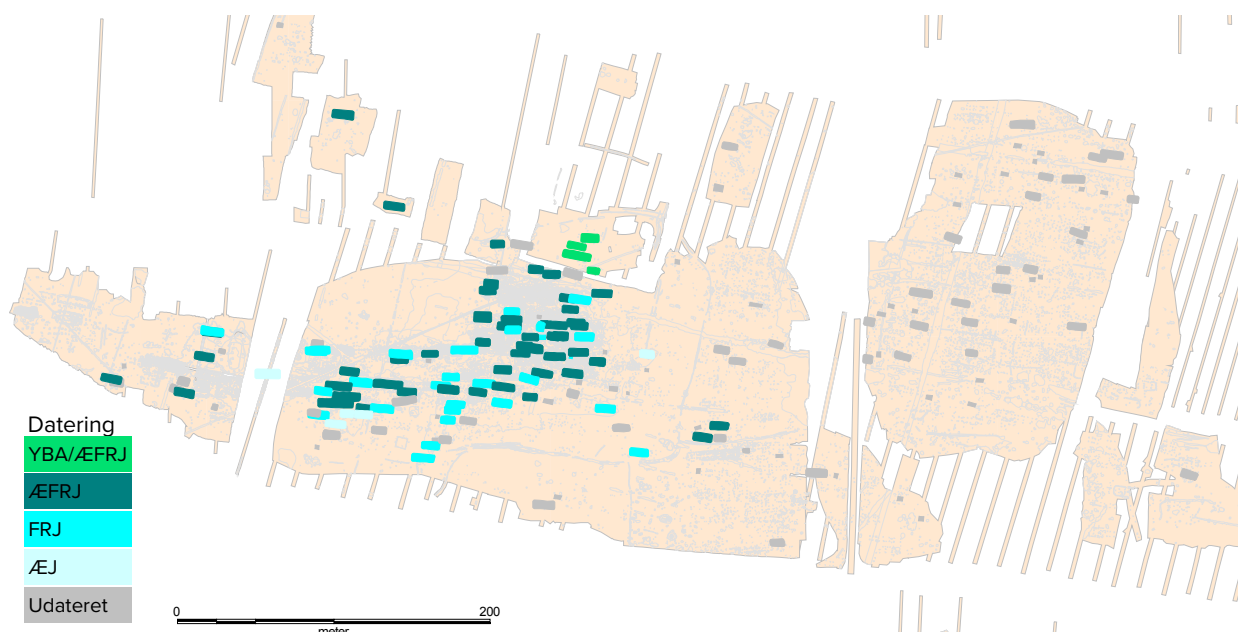
Fase ældre førromersk jernalder

Fasen dateres fra ca. 525/500 f.Kr. til 200/160 f.Kr. og består af minimum 51 langhuse. Dertil 29 langhuse med dateringen førromersk jernalder og yderligere otte udaterede bygninger inden for samme område (fig. 4). Af bygningerne fra ældre førromersk jernalder er 27 dateret ved keramik, 19 er hustypologisk daterede, og syv er ¹⁴C-daterede, hvoraf det ene hus også er keramikdateret.

Keramikfaserne 1-4 omfatter ældre førromersk jernalder, og der ses følgende fordeling af bygninger i de enkelte keramikfaser:

Keramikfase 1	1 bygning
Keramikfase 1-4	2 bygninger
Keramikfase 2	7 bygninger
Keramikfase 3	13 bygninger
Keramikfase 4	4 bygninger

De syv ¹⁴C-daterede bygninger fordeles sig med to i keramikfase 1-2, to i keramikfase 2, to i keramikfase 3 og en i keramikfase 3-4.

Figur 4. Landsbyen fra ældre førromersk jernalder. Der er vist huse dateret til yngre bronzealder/ældre

førromersk jernalder, ældre førromersk jernalder, førromersk jernalder, ældre jernalder og udaterede.

Sammenlagt er der således 12 bygninger i den ældre del af perioden fra 525/500 til 360 f.Kr. og 17 bygninger i den yngre del af perioden fra 360 til 200/160 f.Kr. Dertil er der bygninger med bredere dateringer, hvoraf flere statistisk også kan være fra denne fase.

Hvis man antager, at en bygnings funktionsfase har været omkring 30 år, repræsenterer de 51 bygninger fra ældre førromersk jernalder i gennemsnit fire-fem samtidige gårde, hvor der gennem perioden også ses en gradvis forøgelse i antallet af langhuse. Hvis man blot antager, at husets funktionsfase er 25 år, er der tale om tre-fire samtidige gårde fordelt ud over den omtrent 350 år lange periode. Hertil kommer et ukendt antal af de udaterede gårde. Hvis langhusene med overordnet datering til førromersk jernalder har samme statistiske fordeling som de daterede huse til henholdsvis ældre og yngre førromersk jernalder, så kan der yderligere være 17 langhuse fra denne fase. Det vil sige, at der gennemsnitlig er fem til seks samtidige gårde.

Fra ældre førromersk jernalder er der fundet 19 ring- og krølhovednåle spredt over den centrale del af kulturlaget (fig. 5). Der er tale om en oldsagstype, der primært kendes fra de store sydjyske tuegravpladser, og fundene fra Sdr. Tranders udgør et usædvanligt stort antal set i bopladssammenhæng og kan repræsentere et produktionssted af genstandstypen. Denne tolkning kan eventuelt understøttes ved eventuelle fremtidige metallurgiske undersøgelser af jernets proveniens.¹⁷ I området, hvor de mange nåle er fundet, ses et større antal fritliggende ildsteder uden tilknytning til erkendte konstruktioner. Disse ildsteder kan eventuelt repræsentere simple værkstedshytter eller -områder. Ring- og krølhovednålenes tilstedeværelse på pladsen vidner om en landsby af en vis betydning allerede i ældre førromersk jernalder og måske som et produktionssted for dragtnåle.

Fase yngre førromersk jernalder

Der er 31 langhuse fra yngre førromersk jernalder, som dækker over perioden fra 160 f.Kr. til ca. 10 e.Kr. Dette dateringsspænd er baseret på keramikfaserne 5-8, hvortil otte af de 31 bygninger kan relateres. Der foreligger ingen ¹⁴C-daterede bygninger i denne fase.

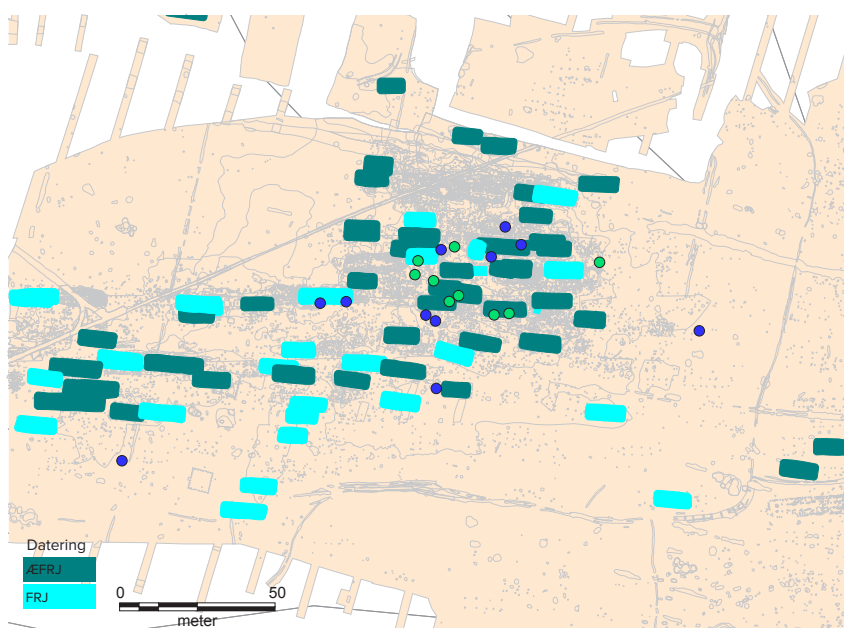
Fordelingen af bygninger på de enkelte keramikfaser er:

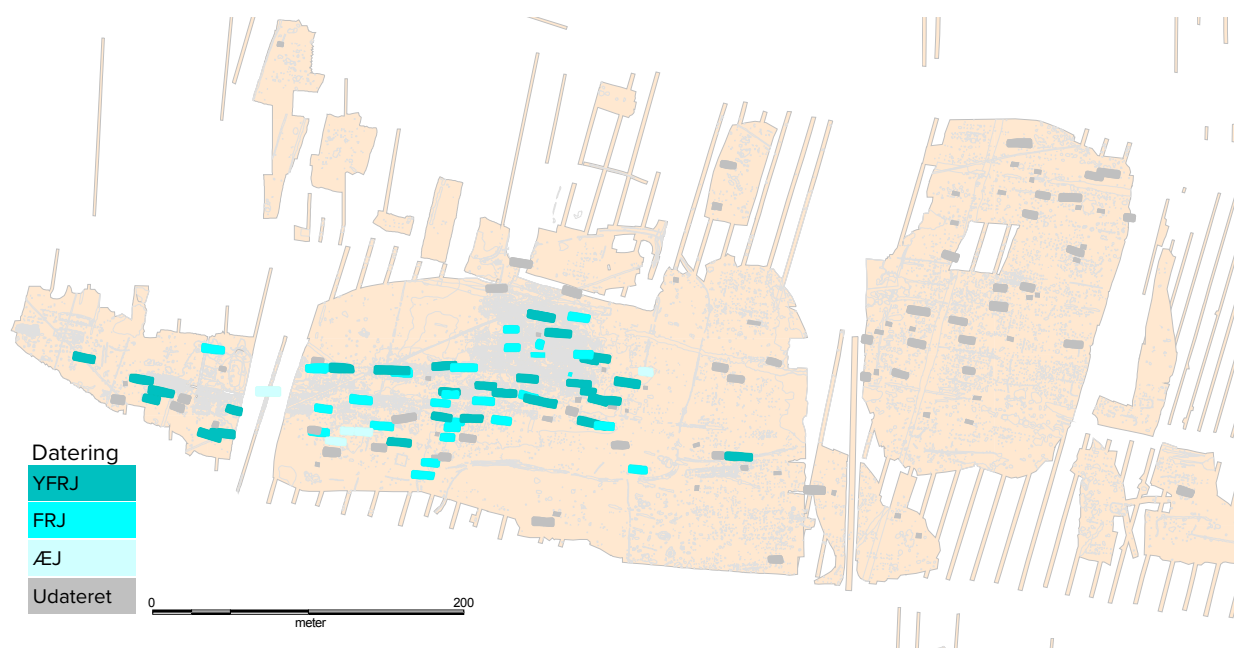
Keramikfase 5	0 bygninger
Keramikfase 6	2 bygninger
Keramikfase 7	5 bygninger
Keramikfase 8	1 bygning

Figur 5.
Krøl- og ringhovednåle fra
Sdr. Tranderskomplekset.
Krølhovednålen øverst til
venstre er af bronze,
resten er af jern.

På kortudsnittet ses
udbredelsen af de to varianter,
hvor krølhovednåle er
markeret med en blå prik,
ringhovednåle er markeret
med en grøn prik,
huse dateret til ældre før-
romersk jernalder er mørke-
grønne og huse med
en bredere datering til før-
romersk jernalder er lyseblå.

Figur 6. Landsbyen fra yngre førromersk jernalder. Der er vist huse fra yngre førromersk jernalder, førromersk jernalder og ældre jernalder. Udaterede huse er grå.

Der er 23 bygninger typologisk dateret til fasen, men som i ældre førromersk jernalder kan huse, som er bredt dateret til førromersk jernalder også placeres i denne fase. Så der er igen tale om et minimumsantal.

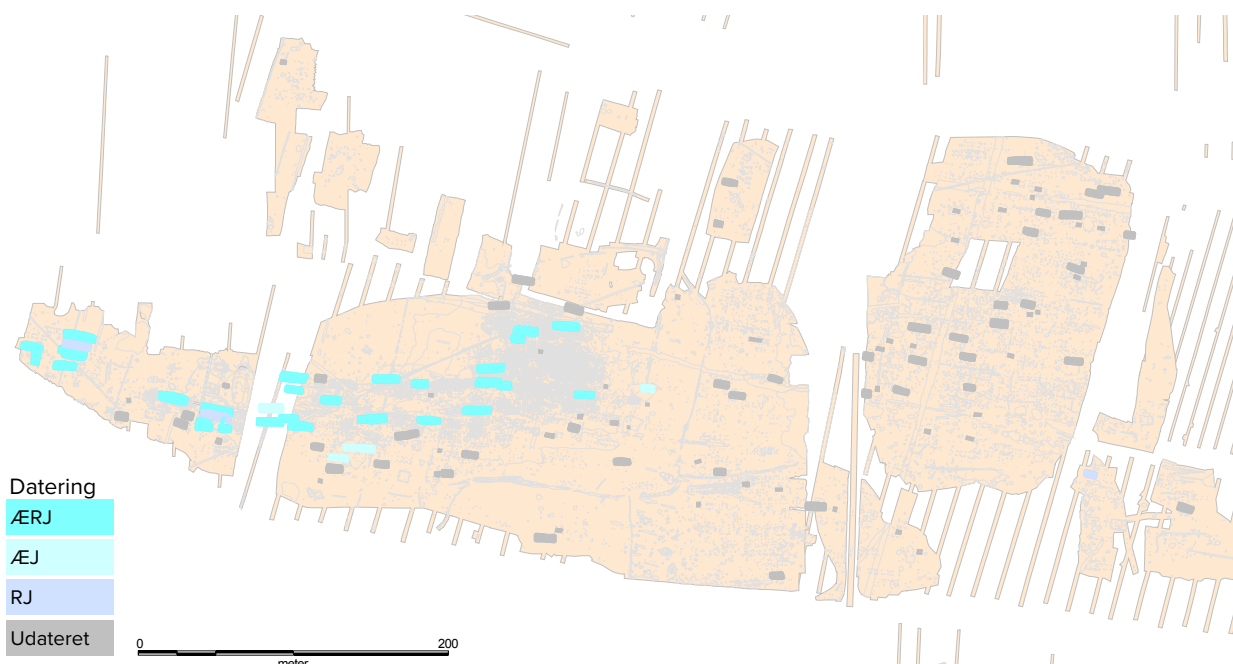
Bebyggelsen har nu en mere langstrakt karakter, der kan betegnes som en rækkelandsby (fig. 6). Med en gennemsnitslevealder på godt 30-40 år for langhusene er der fem-syv samtidige gårde i landsbyen for perioden. Hertil kommer et ukendt antal udaterede gårde. Hvis langhusene med overordnet datering til førromersk jernalder har samme statistiske fordeling, kan yderligere ti langhuse placeres i denne periode. Det giver således et antal på otte til ti samtidige gårde.

Fase ældre romersk jernalder

Ældre romersk jernalder er i denne sammenhæng defineret som perioden fra 10 e.Kr. til ca. 160 e.Kr. Der er 44 bygninger tilknyttet fasen, hvoraf 40 er langhuse. Syv bygninger er keramikdateret.

Fordelingen af bygninger på de enkelte keramikfaser er:

Keramikfase 9	5 bygninger
Keramikfase 10	2 bygninger

Figur 7. Landsbyen fra ældre romersk jernalder. Der er vist huse dateret til ældre romersk jernalder, ældre jernalder, romersk jernalder, og udaterede huse. Bemærk det buede forløb i rækkelandsbyen.

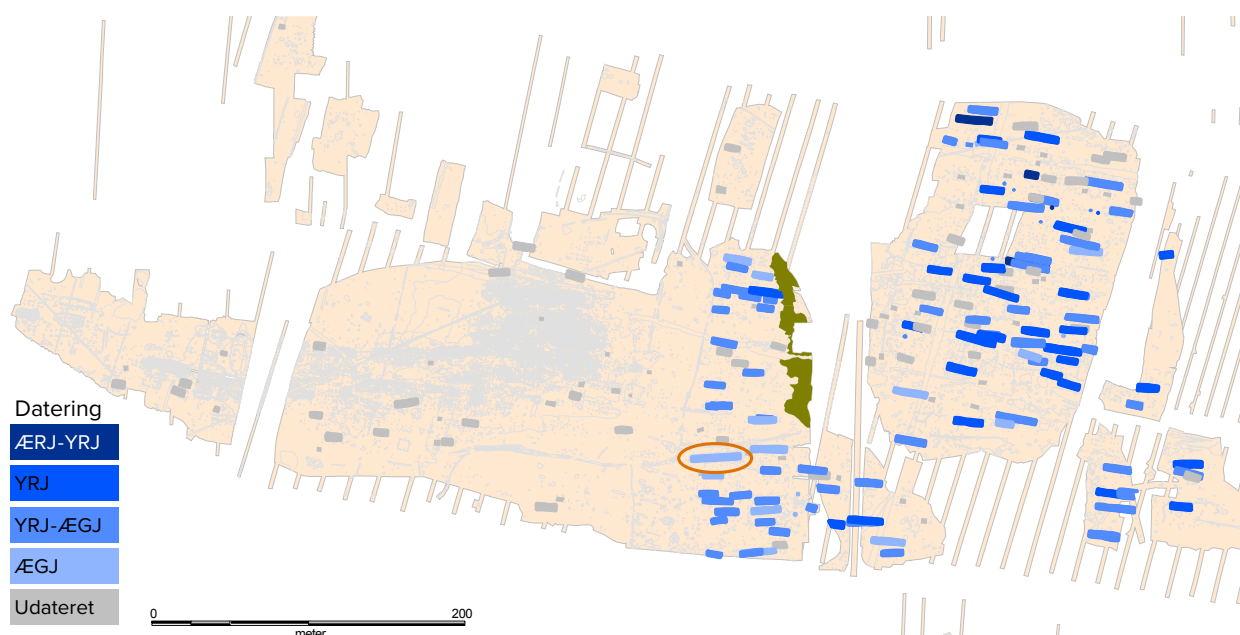
Fire bygninger er ¹⁴C-daterede til perioden, hvoraf to af bygningerne også er keramikdateret.¹⁸

Bebyggelsen ses nu som to rækker af gårde og er strakt ud over et ca. 370 m svagt, buet forløb i øst-vestlig retning, hvor rækkelandsbyen følger terrænets forløb (fig. 7). Flere af langhusene er af den nedgravede type, og næsten alle har store amøbeformede tagstolpehuller, som er vokset sammen med væggrøfterne (fig. 16D). Det gennemsnitlige antal samtidige gårde i perioden er ti til 12 afhængig af husenes formodede levealder.

Gennem ældre jernalder vokser landsbyen således fra fem til seks gårde i ældre førromersk over otte til ti gårde i yngre førromersk til i ældre romersk jernalder at bestå af ti til 12 gårde. Landsbyens udseende udvikler sig tilsvarende fra, at husene er placeret i et afgrænset område til at få en langstrakt karakter i form af en rækkelandsby med tydelig parcelopdeling.

Fase yngre romersk og ældre germansk jernalder

Det er sjældent, at en bebyggelse kan deles op i to så klart adskilte overordnede landsbyer, som Sdr. Tranders-komplekset kan. Landsbyerne er kronologisk kontinuerlige, og adskillelsen er tilmed markeret i landskabet af en grøft. Øst for grøftesystemet A3636 (som

Figur 8. Landsbyen fra yngre romersk og ældre germansk jernalder. Der er vist huse fra overgangen mellem ældre og yngre romersk jernalder, yngre romersk jernalder, yngre romersk eller ældre germansk jernalder og ældre germansk jernalder.

Stormandsgården A5598 er markeret med en rød ring. Den naturlige slugt, der deler landsbyens område, er angivet som et brunt lag mellem husene og er kun partielt undersøgt.

beskrives nedenfor) ses således en bebyggelse fra yngre romersk og ældre germansk jernalder med 174 bygninger bestående af 110 langhuse, 11 grubehuse samt 53 udhuse og staklader (fig. 8). Landsbyen er delt topografisk af en slugt i landskabet med et fossilt vandløb. Sydvest for landsbyen ses en samtidig gravplads, som beskrives i senere afsnit (fig. 12).

Datering af bebyggelsesfasen er baseret på enten ¹⁴C-dateringer eller hustypologiske dateringer. Der foreligger meget lidt keramisk materiale fra udgravningerne og det meste af det, der er hjemtaget, stammer fra gravpladsen mod sydvest. Ud af de 126 daterede bygninger er 44 dateret ved ¹⁴C-datering, og 82 er dateret typologisk. Fasen kan underinddeles i fire underfaser:

Overgangen mellem ældre og yngre romersk jernalder:

Ti bygninger, hvoraf halvdelen er ¹⁴C-daterede.

Yngre romersk jernalder:

34 bygninger, hvoraf 19 bygninger er ¹⁴C-daterede.

Yngre romersk eller ældre germansk jernalder (bredt dateret):

66 bygninger, hvoraf tre bygninger er ¹⁴C-daterede, fire bygninger er keramikdaterede, og 59 bygninger er dateret ud fra typologi.

Ældre germansk jernalder:

18 bygninger, hvoraf 17 er ¹⁴C-daterede.

Samlet for hele fasen er der i gennemsnit syv til ni samtidige gårde.

Den yngre landsby er den første fra perioden i museets ansvarsområde, hvor systematiske ¹⁴C-dateringer er blevet anvendt i større omfang, og hvor det er forsøgt at lave hustypologiske studier.

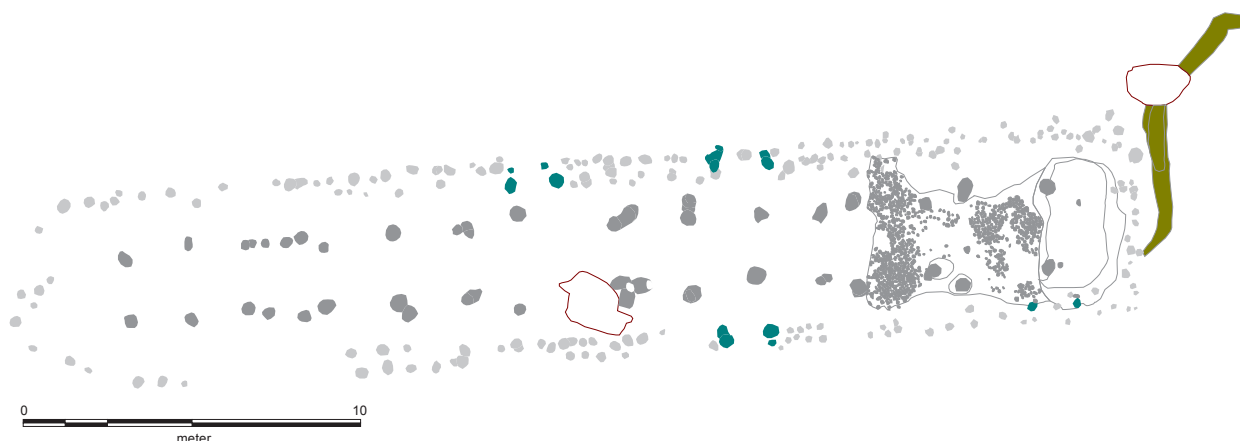
I den nordvestlige gruppering af bebyggelsen og vest for den fossile slugt ses en del gruber blandt husene. Dette skyldes, at undergrunden i området er mere leret, og at der sandsynligvis har været gravet efter materiale til lerklining, keramikproduktion og lignende. Mange af gruberne indeholdt brændte vævevægte, som vidner om tekstilproduktion i området, og to af disse gruber er blandt de få anlæg, der stratigrafisk er yngre end det grøftesystem, der adskiller den ældre og yngre landsby. Begge gruber er ¹⁴C-dateret til slutningen af ældre germansk jernalder og markerer bebyggelsens ophør.

Husene er overvejende øst-vest orienteret, men er i den nordlige del af arealet svagt drejet mod VNV-ØSØ, mens de i den sydlige del er drejet mod VSV-ØNØ. Orienteringen af husene kan være et udtryk for samtidighed, men kan også forklares ud fra lokale topografiske forhold. Den "nordlige orientering" ligger på mere skrånende terræn modsat den "sydlige orientering," som er mere på tværs af terrænhældningen.

Stormandsgården fra ældre germansk jernalder

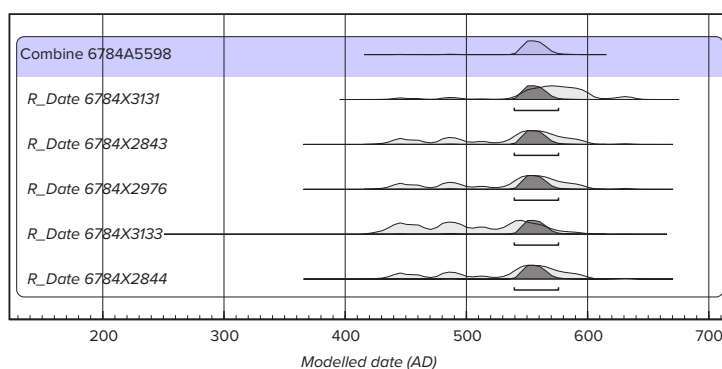
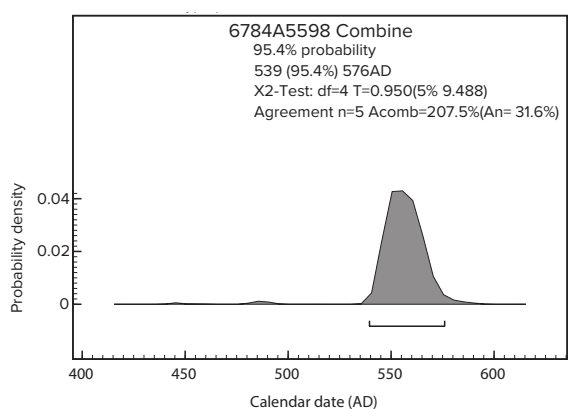
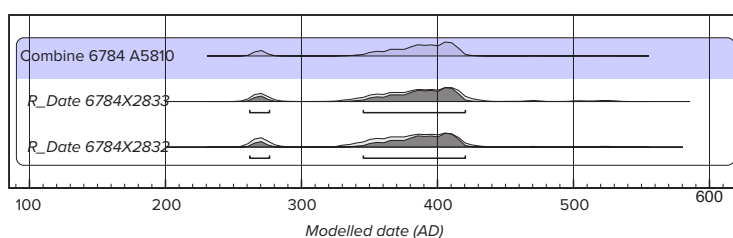
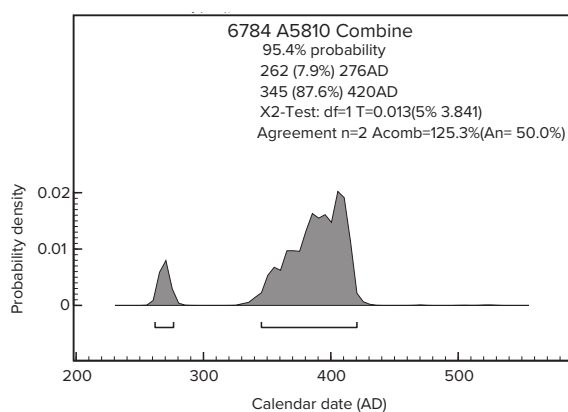
I den sydvestlige del er bebyggelsen domineret af en stormandsgård, som ligger lige op ad grøftesystemet. Stormandsgården består af et 33 m langt hovedhus med en brolagt stald i den østlige ende. Huset har flere faser, og til gården hører tillige et udhus og eventuelt en staklade.¹⁹ Der er sandsynligvis flere tilhørende bygninger, men de fraværende hegnsforløb vanskeliggør tolkninger af gårdstoftens størrelse (fig. 9). Huset har seks ¹⁴C-dateringer, som kombineret dateres til 539-576 e.Kr. (95,4 %).²⁰

Stormandsgården har eventuelt en ældre forløber i hus A5810, som ligger umiddelbart øst herfor. Dette langhus, hvor østgavlen ikke er påvist, er minimum 25 m langt. Denne fase af stormandsgården er ¹⁴C-dateret til 345-420 e.Kr. (fig. 10).²¹ En mellemliggende

Figur 9. Stormandsgården A5598. I den østligste del ses en brolagt stald med en afvandingsgrøft/ajle- rende, der løber væk fra huset. Indgangene er

markeret med grønne stolpehuller. Der kunne ikke udskilles faser i huset, men mængden af tagbærende stolper tyder på flere faser. De brune omrids er recente anlægsspor.

Figur 10. ¹⁴C-dateringer af ældste (A5810) og yngste (A5598) fase af stormandsgården. Dateringerne er kombinationer af henholdsvis to og fem dateringer.

Kombinationsdateringer til venstre og alle dateringer til højre fra hvert hus. Alle diagrammer er fremstillet i OxCal Online.

fase af stormandsgården kunne være hus A6500, som er minimum 21 m langt og ligger ca. 55 m syd for den yngste fase. Dette hus har en ¹⁴C-datering til 413-537 e.Kr. (95,4 %) og udfylder derved det mellemliggende tidsspænd.²² Sammenfattet ses dermed en stormandsgård i landsbyens sydvestlige del fra slutningen af yngre romersk jernalder til begyndelsen af yngre germansk jernalder. Således er den yngste fase (A5598) også den yngste påviste bygning i hele Sdr. Tranders-komplekset.

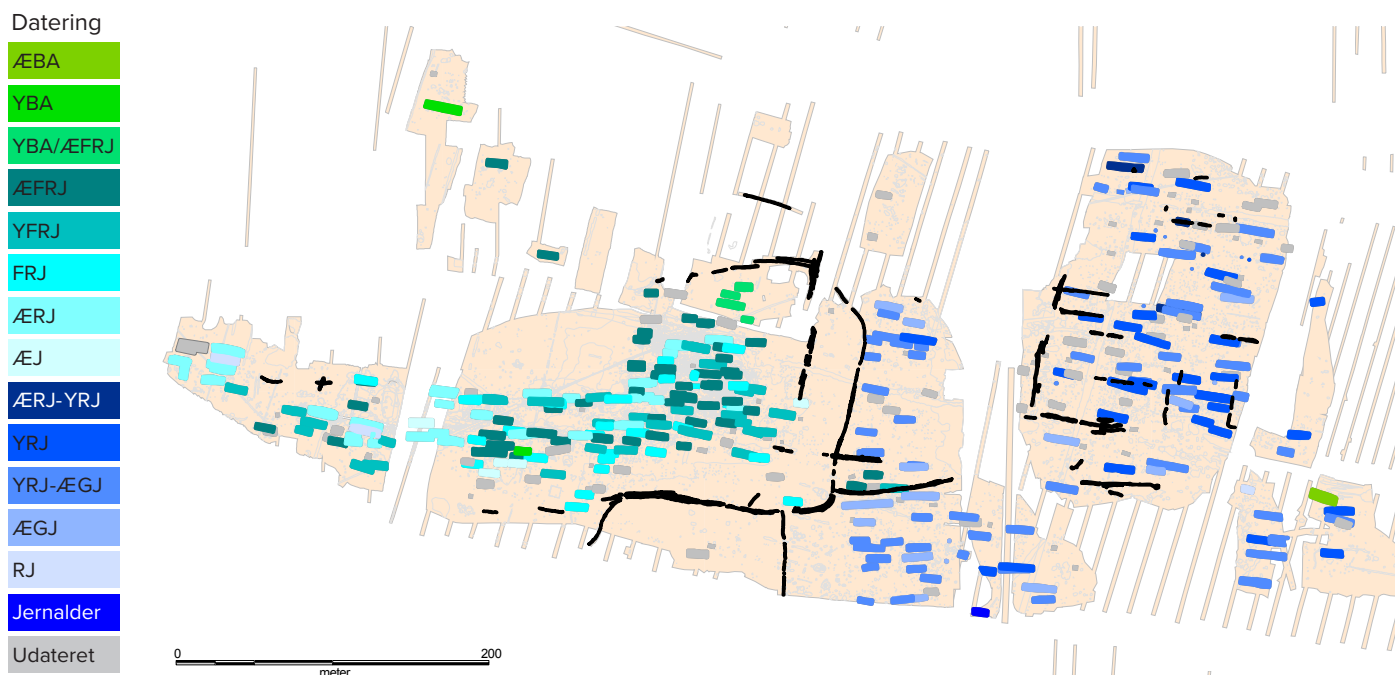
I nærheden af stormandsgårdene ses to grubehuse.²³ Det ene grubehus er ¹⁴C-dateret til ældre germansk jernalder 408-535 e.Kr. (95,4 %).²⁴ Ni andre grubehuse fra perioden yngre romersk til ældre germansk jernalder er placeret i den østlige del af bebyggelsen. Grubehusene er således ikke et fænomen, der kun skal tilskrives stormandsgården, men findes om end i et mindre omfang i hele landsbyen, ligesom de findes på lignende bebyggelser i området.²⁵

Grøftesystem A3636

Den østlige ende af kulturlagsbebyggelsen fra ældre jernalder er omkranset af et grøftesystem (A3636). Grøftens nord- og østlige hovedforløb består af en enkelt grøft, som stedvis har to parallelle forløb. Ved det skarpe 90 graders sving i det sydøstlige hjørne ændrer grøften karakter og bliver til et bredere system af mindre grøfter med nogenlunde samme orientering. Grøften forsvinder ud under feltgrænsen mod sydvest.

Mellem husene i kulturlaget og grøften ses en slags ingenmandsland eller bufferzone, hvor der er forholdsvis få anlægsspor. Denne bræmme er mellem 15 og 45 m bred, og tilstedeværelsen af enkelte bygninger og gruber kan meget vel være ældre end grøften (fig. 11). Øst for grøften er der igen intensive anlægsspor, men disse dateres til den yngre bebyggelse fra yngre romersk og ældre germansk jernalder.

Grøftesystemet har to store sidegrøfter som begge udgår fra 90 gradersvinget i sydøst. Sidegrøfterne går væk fra kulturlagspladsen i en sydlig og østlig retning. Den sydlige sidegrøft afgrænser stadig den yngre bebyggelse, idet intensive anlægsspor kun ses øst for grøften. Den østlige sidegrøft deler den yngre bebyggelse i to dele og løber parallelt med og umiddelbart nord for de to stormandsgårde. Grøfternes dybde varierer mellem 10 til 30 cm i dybden og er sjældent mere end 50-60 cm brede. Flere steder er grøfterne anlagt så tæt ved hinanden, at de ser sammenhængende ud i fladen, men de adskiller sig i enkelte grøfter i snit. Størsteparten af

Figur 11. Alle forhistoriske grøfter markeret med sort samt omridset af alle husene med dateringskoder. Grøftesystemet A3636 omkranser kulturlags-

pladsen fra ældre jernalder og bemærk, at alle huse i den østlige del respekterer grøftesystemet.

grøfternes tværsnit har en konkav bund med lige sider. Der er ikke registreret volde af opgravet fyld på nogle sider af grøfterne.

Grøftesystemet er vanskeligt at datere, men ved enkelte stratigrafiske relationer og tilhørende ¹⁴C-dateringer kan grøften dateres til mellem yngre bronzealder/ældre førromersk jernalder og ældre germansk jernalder. Fra selve grøften er der fra en floteringsprøve udtaget et stykke trækul som er ¹⁴C-dateret til yngre romersk jernalder 165-346 e.Kr.²⁶ Koblingen mellem grøften og dateringen er usikker og er nok mere et udtryk for et enkelt stykke trækul end for den reelle brugsperiode af grøften.

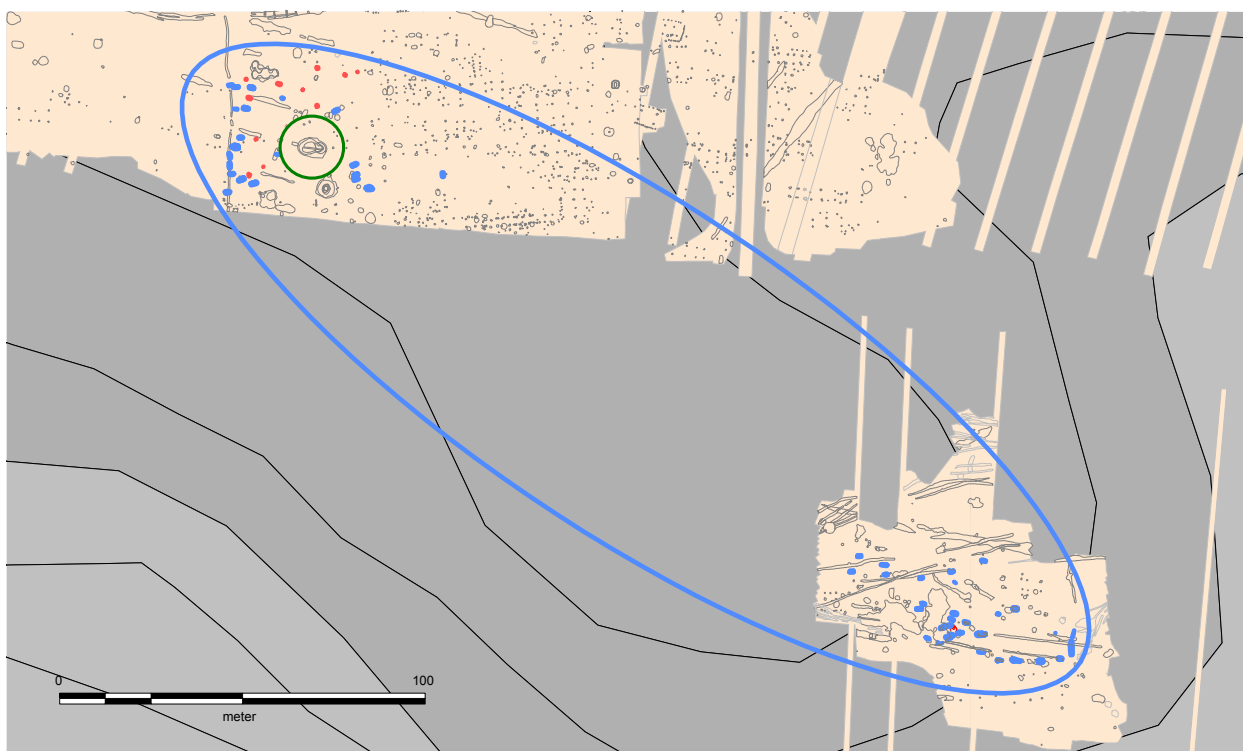
Grøften omkranser bebyggelsen fra ældre jernalder, mens bebyggelsen fra yngre jernalder synes at respektere den. Dette ændrer sig dog i slutningen af ældre germansk jernalder, hvor flere gruber og grave anlægges oven i grøften, men aldrig på den vestlige side af grøften. Dette tyder på, at grøftens brugsperiode ophører i det 6. århundrede e.Kr. og indikerer, at grøften er synlig og respekteres gennem yngre romersk og ældre germansk jernalder. Omvendt orienterer grøften sig omkring kulturlaget fra ældre jernalder og synes også at respektere dette.

Det er ikke kun grøftens alder, men også dens funktion, som er vanskelig at fastlægge. De topografiske forhold modsiger en tolkning som afvandingsgrøft, og grøftens forholdsvise ringe dybde indikerer, at der ikke er tale om et forsvarselement. Der er søgt efter stolpehuller i grøften uden held, så en form for hegn eller palisade kan også udelukkes. Grøftens funktion synes snarest at markere et skel mellem gammelt og nyt, måske mellem bebyggelse og mark, mellem liv og død eller mellem det ene eller andet ejerforhold, alt efter hvor stort et tolkningselement man vil lægge ned over den. Det er usandsynligt, at grøften har stået åben og været synlig i landskabet gennem en periode fra ældre førromersk jernalder til ældre germansk jernalder (800-1000 år).

Den mest sandsynlige tolkning er, at grøften skal ses som en markering mellem to stykker land – altså et matrikelskel. Anlæggelsestidspunktet og brugsperioden skal sandsynligvis henføres til yngre romersk jernalder, hvor de største forandringer i bebyggelsen også kan erkendes. Funktionen kunne være at markere den gamle landsbytofte, der eventuelt blev udlagt til fælles græsningsareal, et areal forbeholdt stormanden eller som et helligt/sakralt område.

Der er fundet lignende grøftesystemer i den østlige del af bebyggelsen fra yngre jernalder, hvor der med nogenlunde regelmæssig afstand ses øst-vest gående grøfter samt enkelte nord-syd gående. De er desværre ikke undersøgt på samme grundige måde, og de topografiske forhold på toppen af bakken gør, at de kun er bevaret i sporadiske forløb. Tilsvarende grøfter er fundet på bebyggelserne på den østlige side af middelalderlandsbyen Sdr. Tranders i forbindelse med udgravningerne forud for Universitetssygehuset.²⁷ Heller ikke her er der et tolkningsgrundlag, som er stort nok til at kunne forklare deres tilstedeværelse.

Gravpladsen fra yngre romersk og ældre germansk jernalder I det sydvestlige hjørne af landsbyen ses en gravplads med 21 jordfæstegrave og 12 brandgrave placeret på et lokalt højdepunkt. Den er sammen med gravpladsen ved Sdr. Tranders I, beliggende 150 m længere mod sydøst, en del af en større gravplads beliggende på et plateaufremspring ned mod Indkilledalen. De to gravpladser er adskilt af en mark, der endnu ikke er udstykket, og det antages, at de to dele skal ses som en samlet gravplads (fig. 12). Det samlede areal for gravpladsen er omtrent 1,5 ha og indeholder skønsmæssigt op imod 170 grave beregnet ud fra gravintensiteten på de to undersøgte delområder.²⁸ Hertil skal der formentlig medregnes et ukendt antal grave, som i dag er helt bortpløjet. De to udgravede

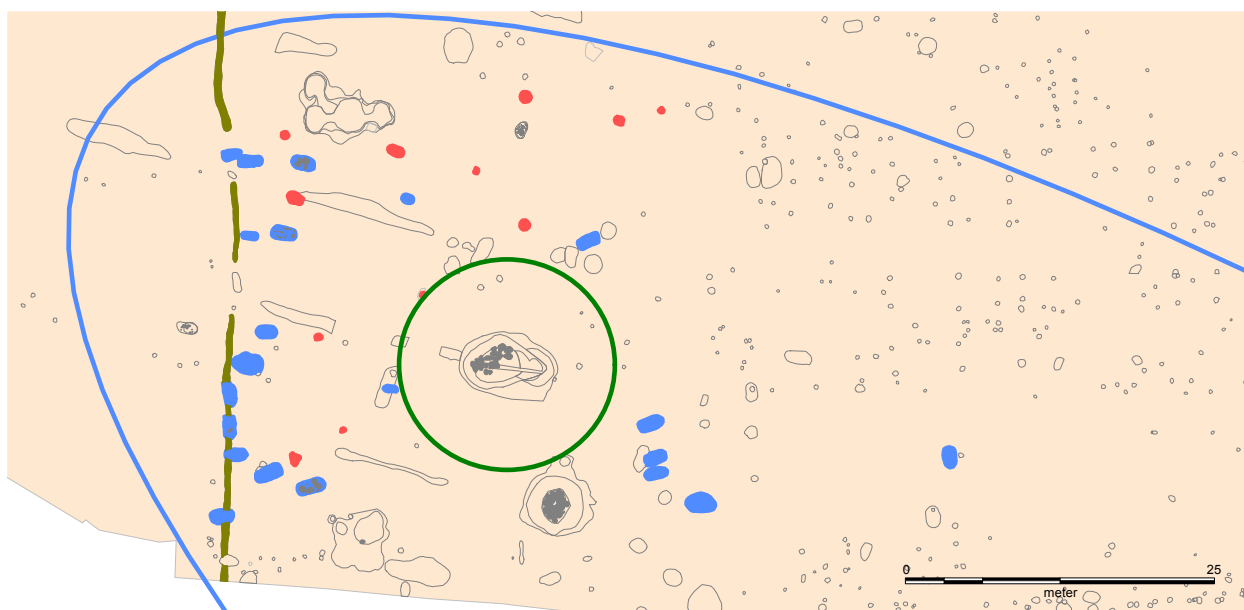
Figur 12. Samlet udbredelse af Sdr. Tranders-gravpladsen fra yngre romersk og ældre germansk jernalder. Jordfæstegrave er blå, og urnebrandgruber er orange. Den nordvestlige del Sdr. Tranders III blev udgravet i 2018/19, mens den sydøstlige del Sdr. Tranders I blev undersøgt i 2005. Størrelsen på

den endnu ikke undersøgte del er vurderet ud fra topografiske forhold. Det samlede antal grave vurderes til at være omkring 170 baseret på antal grave pr. kvadratmeter på de udgravede dele. Baggrundskortet er højdekoter i 5 fods inddelinger der viser de topografiske forhold ved gravpladsen.

områder repræsenterer sandsynligvis hver ende af gravpladsen, og arealets topografiske "tyngde" ligger i det mellemliggende areal. Alternativt er der tale om to små adskilte familiegravpladser, men dette kan ikke afklares uden yderligere undersøgelser.

Gravpladsens nordvestlige del er placeret omkring en nu bortpløjet gravhøj. Gravhøjens centrale del kunne ses som en stenslæning i et større mørkt fyldskifte.²⁹ I første omgang blev det udgravet og tolket som et grubekompleks, og først da alle udgravningsplaner blev lagt sammen kunne et område på ca. 16 m i diameter uden jordfæstegrave tolkes som en gravhøj. Jordfæstegravene er placeret spredt på hele gravpladsen, mens brandgravene kun ses på den nordvestlige side af gravhøjen (fig. 13).

Gravpladsens afgrænsning er mod nord og øst defineret af de yderste grave i de retninger. Den sydlige afgrænsning er kun administrativ og er fastlagt af lokalplanen, mens den vestlige afgræns-

Figur 13. Oversigt over den del af gravpladsen der findes på Sdr. Tranders III. Jordfæstegrave er markeret med blå, brandgrave med orange, vestlig

afgrænsningsgrøft er brun, og den mulige gravhøj er markeret med en grøn cirkel.

ning er mere interessant. Her respekterer jordfæstegravene næsten den grøft, som mod nord knyttes sammen med det store grøftesystem. Otte jordfæstegrave ligger lige op til eller skærer den nord-syd gående grøft, og enkelte er anlagt oven i grøften og med samme orientering som denne.³⁰ Umiddelbart vest for grøften ses et stort område med få anlægsspor. At gravpladsens udbredelse er den samme som grøften, er endnu en indikation på grøftens funktion som et slags matrikelskel, der fungerede over en lang periode.

Gravpladsens sydøstlige del blev udgravet i 2005, hvor 23 jordfæstegrave, fem brandgrave, to langhuse og en række gruber og grøfter blev undersøgt. Det specielle ved denne del af gravpladsen var, at fem grave var anlagt i kridtundergrund, hvilket giver exceptionelle gode bevaringsforhold for knogler. Således var det muligt at registrere sygdomstegn, alder og køn på de gravlagte ved hjælp af knoglerne. Enkelte grave var rigt udstyrede med personligt udstyr i form af perlekæder med flere hundrede glasperler og en sjælden ansigtsperle.³¹

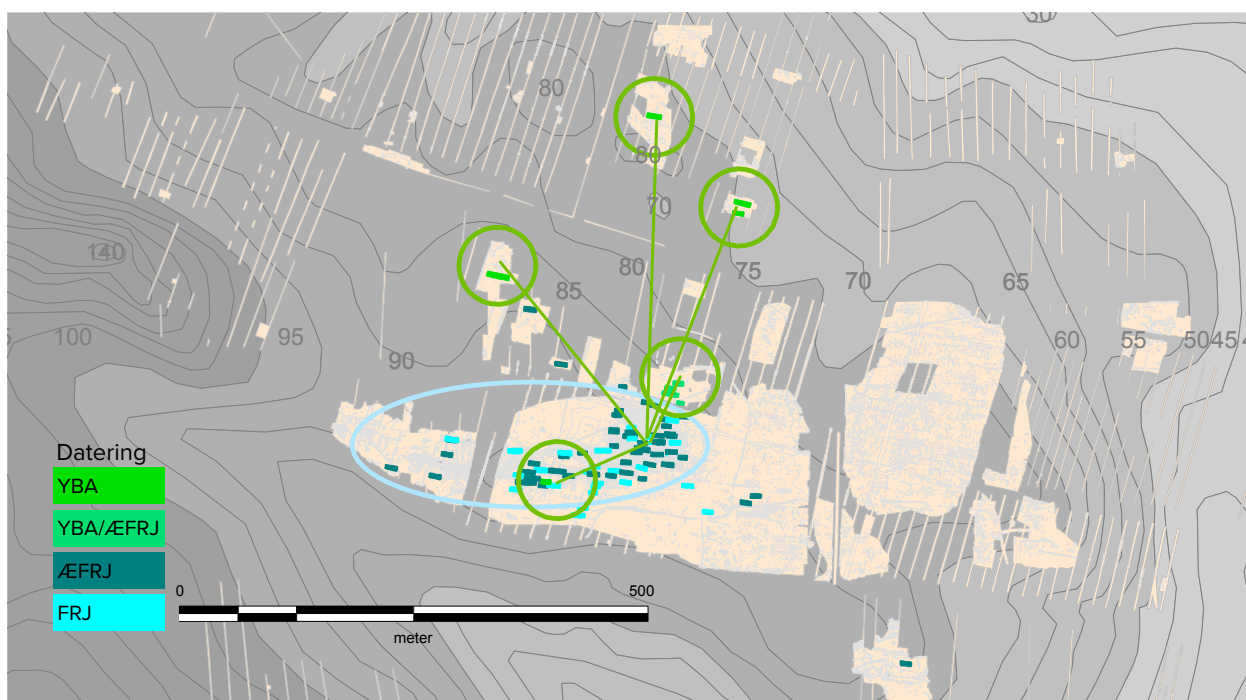
Bebyggelseskontinuitet og lokalitetens perspektiver

Nu hvor bebyggelseskomplekset er blevet overordnet fremlagt, er det tid til at se på de skift, der findes i materialet. Det er især i over-

gangsperioderne mellem bronze- og jernalder samt overgangen mellem ældre og yngre romersk jernalder, hvor et markant skifte ses i bebyggelsesstrukturen, huskonstruktionen og i dyreholdet.

I løbet af bronzealderen ses flere enkeltliggende gårde på plateauet vest for den historiske landsby Sdr. Tranders. Den ældst daterede bygning er fra ældre bronzealder periode III og er placeret markant i terrænet i den østlige del af området.³² Herefter ses en række enkeltgårde i området nord og syd for kulturlaget på små plateaufremspring på den svagt skrånende bakke. Der er desuden en enkelt bygning i udkanten af kulturlaget, som er ¹⁴C-dateret til yngre bronzealders periode VI.³³ Sammen med de enkeltliggende gårde ses ofte store grubekomplekser med rødligt fyld og en del keramik.

Som beskrevet tidligere ses en række store grubekomplekser i området omkring kulturlaget, der kunne indikere tilstedeværelsen af flere bygninger, som dog ikke kunne udredes i kulturlagets an-

Figur 14. Overgangen mellem enkeltgård og landsby ved skiftet fra yngre bronzealder til ældre førromersk jernalder. Yngre bronzealder bosættelser er markeret med grøn og ældre førromersk landsby er markeret med lyseblå. Enkeltgårdene i yngre

bronzealder ligger på små plateaufremspring i landskabet. I ældre førromersk jernalder samler bebyggelsen sig på det langstrakte plateau, og der etableres en egentlig landsby. Baggrundkort i form af højdekoter i 5 fods interval.

lægsvirvar. Keramikken placerer gruberne i periode VI sammen med det førnævnte hus. Det kan på denne baggrund antages, at "grundlæggerfasen" skal dateres til yngre bronzealders periode VI, og denne fase består sandsynligvis af mere end en gård (fig.14).

Men hvorfor ændrer behovet sig fra spredte enkeltliggende gårde til en landsby med fem til seks samtidige gårde inden for et relativt afgrænset område i løbet af overgangen til ældre førromersk jernalder? Det samme fænomen ses på "søsterbopladsen" ved Nr. Hedegård, hvor landsbydannelsen og stedkontinuiteten foregår synkront med Sdr. Tranders. Her ses overgangsperioden mellem bronze- og jernalder som en periode, hvor samfundet bliver strammere struktureret, og hvor der sker et skifte fra slægtsbaserede enheder i enkeltgårdene til samfundsbaseerede enheder i et landsbyfællesskab.³⁴ I Sdr. Tranders kommer det konkret til udtryk i en stedkontinuitet, der akkumulerer et affaldslag/kulturlag, og som gennem ældre jernalder bliver op til en halv meter tykt.

De store grubekomplekser fra yngre bronzealder ses i denne sammenhæng som et udtryk for en begyndende landsbydannelse til trods for, at kun et langhus med sikkerhed kan dateres til denne del. Landsbyen vokser relativt hurtigt og kulminerer i ældre romersk jernalder med en rækkelandsby med ti til 12 samtidige gårde.

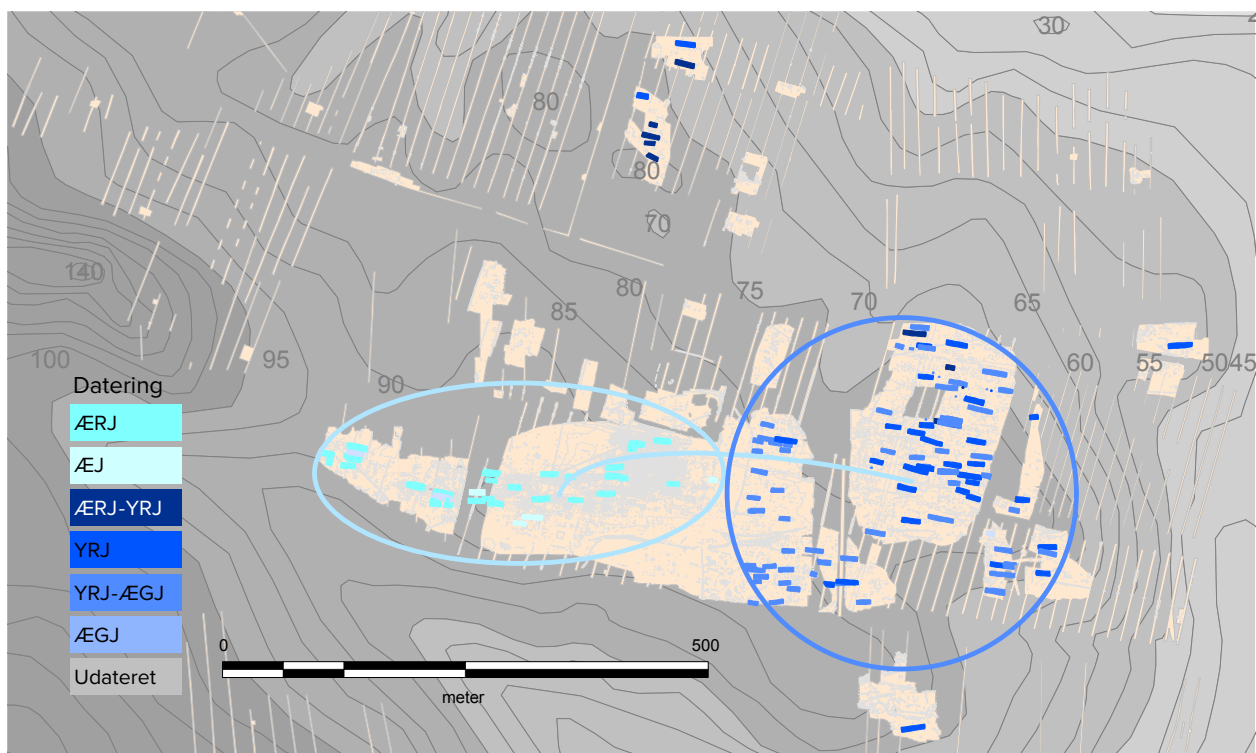
Landsbyen flytter

Efter næsten 700 år med landsby på samme sted flytter bebyggelsen mellem 100 og 230 m mod øst. I begyndelsen af yngre romersk jernalder omkring 160 e.Kr. anlægges bebyggelsen på den anden side af en nord-sydgående lavning i landskabet (fig. 15). Her er en mindre bakkeknold, inden terrænet skræner stærkt ned mod den nuværende middelalderlandsby. Det er ikke første gang, der har boet mennesker her, for det er samme lokalitet, som man brugte tilbage i ældre bronzealders periode III, men der er ingen huse fra ældre jernalder.

Denne del af lokaliteten omfatter 126 langhuse, som i gennemsnit giver ni til 12 samtidige gårde, hvis man regner med en 30-40 års levealder for et langhus fra perioden.

Det er ikke blot landsbyen, som flytter ved overgangen til yngre romersk jernalder. Således ses flere større ændringer i bopladsstrukturen og det overordnede samfund tydeligt i materialet.

En af de største ændringer er en markering af det gamle bopladsområde i form af en grøft. Grøften anlægges først når bopladsen flyttes og kan således ikke sammenlignes med fx de indhegnede landsbyer som Hodde og Grøntoft, men tolkes som et skel mellem et

Figur 15. Landsbyen fra yngre førromersk og ældre romersk jernalder er markeret med lyseblå oval. Landsbyen fra yngre romersk og ældre germansk jernalder er markeret med mørkeblå cirkel. Ræk-

kellandsbyen flytter i slutningen af ældre romersk jernalder ca. 200 m mod øst og genetableres i en mere spredt struktur. Baggrundkort i form af højdekoter i 5 fods interval.

gammelt og et nyt område. Man kan ikke snakke om tofteskel, da det normalt regnes som en afgrænsning for en enkelt gårdsenhed. Alternativt kan grøften være et markskel, hvor den gamle landsbys område eventuelt kunne være udlagt til fællesdrift eller være forbeholdt stormandens langhus, der er placeret lige ved siden af grøften.

I Sdr. Tranders har der tilsyneladende været et ønske om at markere den gamle landsby og et behov for at respektere dette område i den nye bebyggelse. Dette udfases i slutningen af bebyggelsens levetid i ældre germansk jernalder, hvor "grænsen" stedvis overskrides med gruber og begravelser nogenlunde samtidig med, at bebyggelsen ophører.

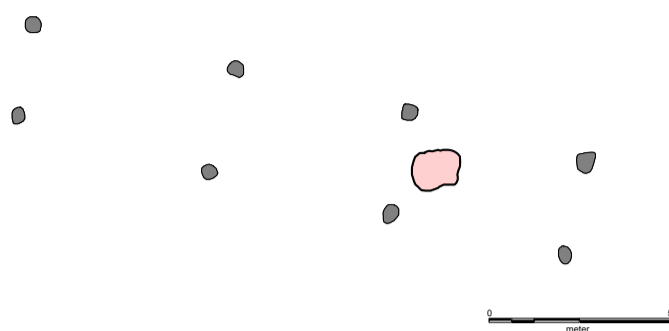
Husenes udvikling gennem bopladsens levetid

Gennem lokalitetens levetid gennemgår byggeskikken en markant udvikling. Husenes konstruktion og udseende skifter (i grove træk) samtidig med, at fasernes skifter (fig. 16). Der ses et skifte i hustypen i yngre førromersk jernalder fra små huse med typisk fire sæt

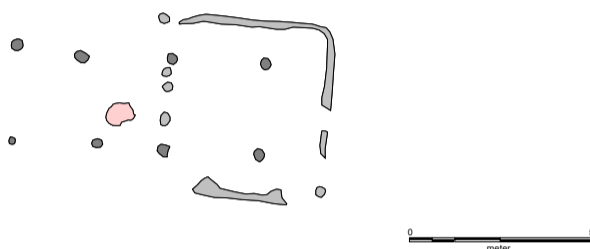
Figur 16. Grundplaner af huse
fra de seks overordnede faser.

Bemærk den store forskel i
byggetraditioner fra henholds-
vis ældre og yngre romersk
jernalder (D og E). De lyserøde
anlæg i de fire ældste huse er
ildsteder.

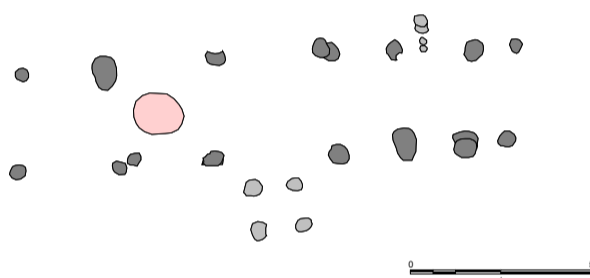
A: Hus 5867A0028 er
¹⁴C-dateret til 792-544 f.Kr.

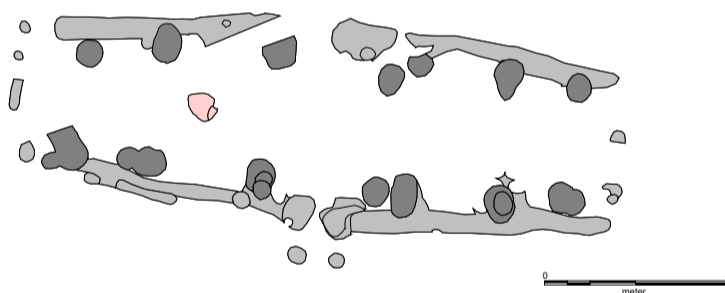
B: Hus 6784A3900 er
¹⁴C-dateret til 516-392 f.Kr.

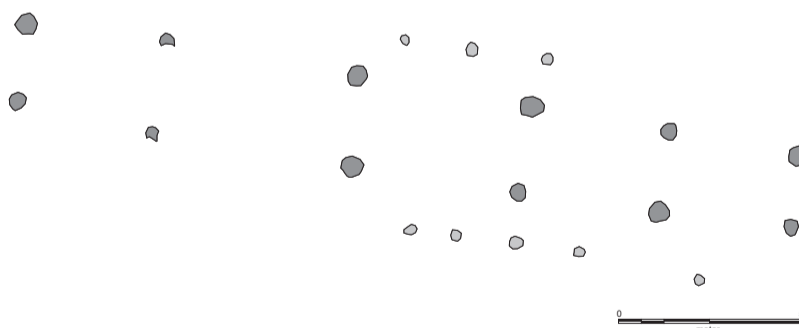
C: Hus 6784A3762 er keramik-
dateret til fase 7-8 (svarer til ca.
80 f.Kr. - 10 e.Kr.).

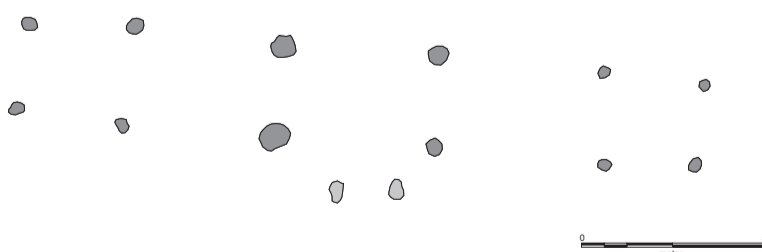
D: Hus 6784A5393 er ¹⁴C-dateret
til 26-202 e.Kr. og keramikdateret
til keramikfase 9 (svarer til 1.
århundrede e.Kr.).

E: Hus 6244A3895
¹⁴C-dateret til 229-335 e.Kr.

F: Hus 6244A7000 er
¹⁴C-dateret til 424-538 e.Kr.

tagbærende stolper og en smal væggrøft til større huse med seks sæt tagbærende stolper, buede langsider med en kraftig væggrøft og et bredt midtskib. Ved overgangen fra ældre til yngre romersk jernalder ses endnu et markant skift, hvor husenes grundplan går tilbage til deres mest simple form. Som det ses på figur 16, er forskellen på et typisk hus fra ældre romersk jernalder til et hus fra yngre romersk jernalder enorm, og det kan være svært at forstå, at hustyperne ligger så tæt i tid og rum.

I ældre romersk jernalder har husene en gennemsnitlængde på 16-18 m og et krumt vægforløb/grundplan med buede langsider, hvor den bredeste del er omkring fem meter, og de smalle gavle er tre til fire meter brede. Vægkonstruktionen er fundereret i en væggrøft, mens de tagbærende stolpehuller er anlagt helt ude ved væggen med en midtskibsbredde på omkring 70 % af husets samlede bredde. Stolpehullerne fremstår som store amøbeformede nedgravninger, der ofte er dybt funderet. Stalden er nedgravet i grundplanen, og der ses ofte en stensat grebning i centerlinjen. Enkelte huse har hele grundplanen nedgravet i den specielle nordjyske type, som er udbredt i den østlige Limfjordsregion og i Vendsyssel.³⁵ Både de nedgravede huse og overfladehusene kan have en ydre tørveægskonstruktion med en bredde på op til en meter. Dette tørvefundament aftegner sig ofte ved en stenfri bræmme rundt om huset. På grund af bredden af tørvevæggen har husene også et vindfang med to fremskudte indgangsstolper. Udenfor indgangen og i vindfanget ses en indgangsbrolægning af varierende størrelse. I husets beboelsesdel ses et kridtgulv med et let forhøjet ildsted, hvor der er indlejret en stenlægning af knytævestore sten.

I yngre romersk og ældre germansk jernalder ses husene som et modulopbygget skelet af tagbærende stolper, hvor der oftest er seks tagbærende sæt. Rummet mellem 2. og 3. tagbærende sæt fra vest betegnes som ildstedsmodulet og er kendetegnet ved at være større end husets øvrige moduler. Vægkonstruktionen er lettere funderet end de tagbærende stolper, og sporene efter den er ofte ikke bevaret. Anvendelsen af kridt i stolpehullerne eller som husgulve er heller ikke så udbredt som i ældre romersk jernalder. Der ses yderligere en større variation i husenes størrelse, som måske også er udtryk for status. Husene er i gennemsnit 18-20 m lange og er typisk opbygget ved fire til seks tagstolpesæt, mens stormandsgården fra ældre germansk jernalder har 14 tagstolpesæt og er 33 m langt.

I forbindelse med gennemgangen af materialet fra Sdr. Tranders-komplekset er der forsøgt at lave en anvendelig hustypologi baseret på kronologisk betingede konstruktionselementer i huse-

nes grundplaner fra yngre romersk jernalder og ældre germansk jernalder. Dette arbejde er i høj grad inspireret af det østjyske materiale fremlagt af Laursen & Iversen i forbindelse med publikationen af landsbyen ved Hummelure. Her er et stort antal langhuse gennemgået og beskrevet ud fra 20 variabler. Variablerne er baseret på væglinjeforløb, midtskibsbredde, tagstolpehullernes indbyrdes placering og tilstedeværelsen af vægstolper. Variablernes seriation gennem korrespondensanalyse er sammenholdt med ¹⁴C-dateringer af de enkelte huse, og materialet kan herefter inddeles i fem faser dateret til yngre romersk/ældre germansk jernalder.³⁶

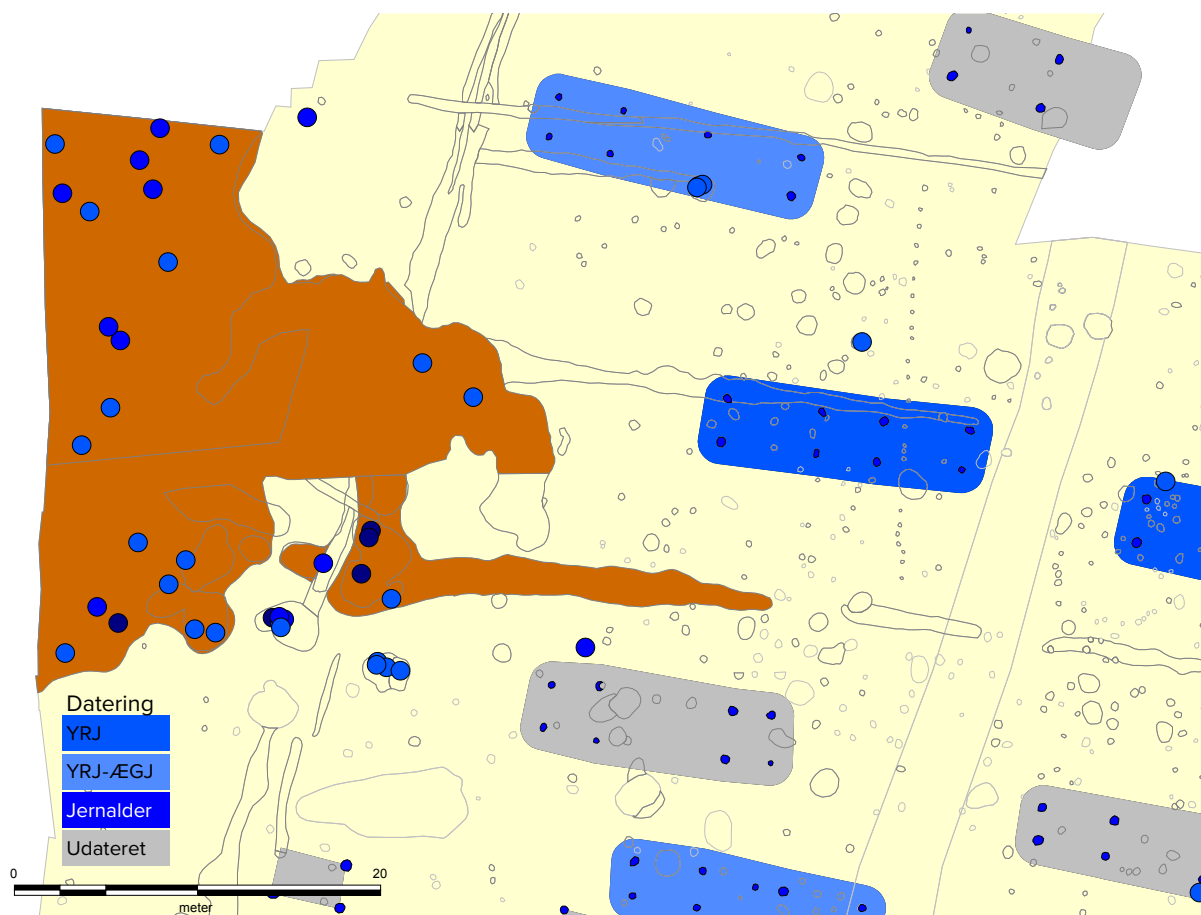
Materialet fra Sdr. Tranders er sammen med tilsvarende huse fra bopladserne ved Sejlflod, Bejsebakken, Frejlev og flere andre blevet analyseret ud fra samme variabler som det østjyske studie.³⁷ Derudover er længdemål af husenes beboelsesdel, indgangsrum og stald medtaget, ligesom placering af beboelse, antal tagbærende stolpesæt og husets midtskibsbredde er inkluderet. I analysen indgår 216 langhuse med minimum fire sæt tagbærende stolper, heraf har 171 huse minimum to variabler.

Ved gennemgangen af de enkelte langhuses grundplaner stod det klart, at det nordjyske materiale er væsentligt anderledes end det østjyske. Periodens huse i Nordjylland er kortere, væggen er tilsyneladende lettere konstrueret idet træ kan have været en mangelvare,³⁸ hvilket resulterer i dårlige bevaringsforhold for væglinjen. Båseskille- rum, ildsteder eller andre indikatorer på funktionsinddeling af huset er stort set fraværende. Da langt størstedelen af den østjyske hustypologi er baseret på væggenes tilstedeværelse, er det svært at opnå de samme resultater på det nordjyske materiale. Dog er der en tendens til, at midtskibsbredden bliver smallere jo yngre husene er.

De nordjyske lokaliteter, som indgår i det her analyserede materiale, synes at have hver deres særegne byggeskik, som er afhængig af terræn, undergrund og andre lokale forhold. Selvom der er tendenser i materialet, som kan datere husene bredt til yngre romersk eller ældre germansk jernalder, kan en regional hustypologi ikke etableres ud fra det tilgængelige materiale.³⁹ Fremadrettet bør fokus derfor rettes mod omfattende ¹⁴C-dateringer af periodens langhuse.

Kulturlagenes opståen

Bopladserne i Nordjylland fra ældre jernalder er ofte med bevaret kulturlag, hvor dette ikke ses på bopladser fra yngre romersk jernalder. Det kan ikke kun være et spørgsmål om bevaringsforhold, da de to landsbyer i Sdr. Tranders-komplekset er dyrket ensartet i

Figur 17. Møddingsområdet (brunt) fra den yngre del af bebyggelsen, hvor der har været gentagende opgravninger af materiale. De farvede prikker er kun

fund fra yngre romersk til ældre germansk jernalder med samme dateringskoder som husene. Møddingen ligger ud mod slugten, der deler landsbyen.

nyere tid. Den topografiske placering er også sammenlignelig og bopladskontinuiteten i den østlige del er næsten 400 år. Kulturlagene repræsenterer snarere en forskel i måden at håndtere og deponere affald, samt at forholdene omkring de tørvebyggede huse i yngre førromersk og ældre romersk akkumulerer et kulturlag,⁴⁰ mens dette ikke er tilfældet i de yngre perioder. Men de store mængder dyrknogler og keramikskår, der er indlejret i kulturlaget, antyder også, at affaldet lå "alle steder".

Måske var der et større behov for at indsamle affald til fx gødskning af markerne i yngre romersk jernalder, og man kan have benyttet sig af større møddingsområder. En sådan møddingsplads ses i kanten af den nord-syd gående slugt, der delvist adskiller områderne (fig. 17). Her ses et område med et omrodet kulturlag, hvor

der i bundniveauet ses mange grubelignende nedgravninger. En mængde fund af keramik, knogler og jern, der dateres til yngre romersk eller ældre germansk jernalder, indikerer, at området indeholder affald, og at der har været tilført og fjernet affald af flere omgange.⁴¹ Møddingspladsen fra Sdr. Tranders adskiller sig fra andre kendte eksempler, hvor man i fx Vendehøj ved Hornslet på Djursland har lokaliseret møddingspladser inden for de enkelte gårdsanlæg ved hjælp af fosfatkartering.⁴²

Akkumuleringen af kulturlag i ældre jernalder skyldes ud over introduktionen af tørvebyggede vægge i løbet af yngre førromersk jernalder og affaldshåndteringen også, at der i ældre romersk jernalder ses en tendens til strammere parcelstruktur i bebyggelsen, hvor langhusene gentagne gange er genopført inden for samme lille parcel. I yngre romersk jernalder ses til gengæld en mere åben landsbystruktur, hvor husene maksimalt optræder i to faser. Den åbne landsbystruktur akkumulerer således ikke kulturlag på samme måde, ligesom hustypen også har ændret sig væk fra de tørvebyggede vægge.

Ændring i dyrkningsformer

I ældre jernalder er de arkæologiske levn efter agerbruget karakteriseret ved små parceller i form af digevoldinger eller oldtidsagre.⁴³ Det er små rektangulære markenheder, der grænser op til hinanden. Enhederne er afgrænset med fem til otte meter brede jordvolde, som yderligere kan have haft et levende hegn. Marksystemerne kan være op til flere hundrede hektar store, og kun dele af arealet har formentligt været dyrket på en gang.⁴⁴ Marksystemerne anses som et resultat af en ekstensiv dyrkningsform, hvor få markenheder dyrkes ad gangen, og resten har kortere braklægningsperioder. Der er påvist gødskning af marksystemerne fra ældre jernalder flere steder i landet⁴⁵ bl.a. ved nabolandsbyen Nr. Hedegård.⁴⁶

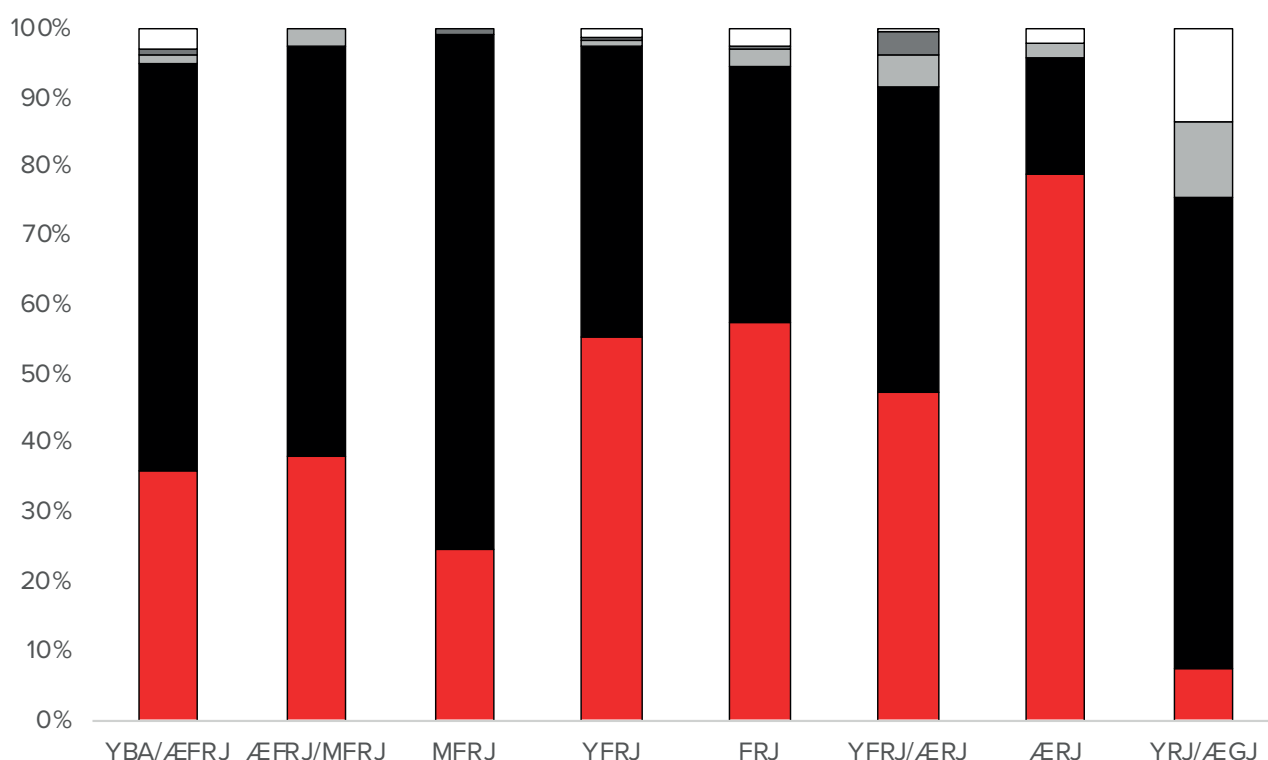
Marksystemerne vil kun i sjældne tilfælde overleve den intensive dyrkning gennem historisk tid, og i lokalområdet er de kun erkendt under sandflugtslagene ved Nr. Hedegård.⁴⁷

I yngre romersk jernalder ses en ændring i dyrkningsformen, idet digevoldingssystemerne ophører. Det antages, at markerne bliver større, og hvor den enkelte gårdsenhed dyrker tilsvarende større marksystemer.⁴⁸ Der opstår et større behov for gødskning af markerne, idet der er færre muligheder for braklægningsperioder. Det sker samtidig med, at kulturlagsophobningen på Sdr. Trandersbopladsen mindskes, gårdene bliver generelt større, og der ses møddingsophobninger i kanten af landsbyen. Bebyggelsen består nu af syv til

ni samtidige gårdsenheder, mens landsbyens areal forøges fra ca. 3,5 ha til ca. 7,5 ha. Denne omlægning lægger formentlig større pres på ressourceområderne og kan være en medvirkende årsag til, at Nr. Hedegård-bebyggelsen ophører med den tiltagende sandflugt. Der er således ikke plads til to større bebyggelser inden for det begrænsede ressourceområde.

Ændring i husdyrhold

Ved overgangen fra ældre til yngre romersk jernalder ses en ændring i sammensætningen af husdyrholdet på Sdr. Tranders. Materialet fra sidstnævnte periode er på grund af ringere bevaringsforhold udenfor kulturlaget noget mindre, og det skal dermed benyttes med forsigtighed. Gennem hele ældre jernalder er får/ged og kvæg de altdominerende husdyr med ca. 95 % af alle knogler. De resterende 5 % udgøres af hest, svin og hund. I yngre romersk jernalder ses et øget fokus på svin i dyreholdet på bekostning af får/ged (fig. 18).⁴⁹

Figur 18. Den kronologiske udvikling i husdyrholdets sammensætning i materialet fra Sdr. Tranders III. Rød er får/ged, sort er kvæg, mørk grå er hund,

lys grå er hest og hvid er svin. Sammensætningen for yngre romersk og ældre germansk jernalder går igen på den østlige del af lokaliteten ved Sdr. Tranders II (efter Kveiborg 2020).

I ældre jernalder er svin kun udnyttet i ringe grad på de nordjyske bopladser, hvilket ofte ses som en tilpasning til et skovløst landskab. Det skovløse landskab ses til dels også i områdets byggeskik, hvor hustyper med nedgravet grundplan og tørrevægge introduceres som erstatning for de mere tømmerkrævende konstruktioner. Ofte kædes dyrehold med svin sammen med større skovområder, hvor dyrene kan rode i jorden blandt trærødder og lignende.⁵⁰ Dette er næppe tilfældet for de nordjyske bopladser i yngre romersk jernalder, hvor svin optræder i større omfang, men hvor landskabet fortsat må betegnes som skovfattigt. Det er nok mere bopladsernes større areal og afstand mellem gårdene, der gør forholdene for svinehold bedre.

Udvikling i begravelsesritualer gennem lokalitetens levetid
I løbet af ældre jernalder, hvor bopladsen har vokset sig fra en landsby med fem til seks gårde i ældre førromersk til en landsby med ti til 12 samtidige gårde i ældre romersk jernalder, har der levet et stort antal mennesker i området. Det er vanskeligt at vurdere, hvor mange beboere landsbyen har haft, men afhængig af den estimerede gennemsnitslevetid kan det være mellem 900 og 1.100 mennesker i løbet af ældre jernalder.⁵¹ Derfor er det bemærkelsesværdigt, at der kun er fundet fem begravelser fra perioden. De tre af gravene er storstensgrave, som overordnet er dateret til ældre romersk jernalder, og de er beliggende på en linje øst for bopladsen, som i den østlige forlængelse går ned mod vådområderne ved Sdr. Tranders middelalderlandsby.

De to andre begravelser er skeletgrave fra bopladsen, som er dateret til ældre jernalder. Gravenes placering og datering kan diskuteres, idet stratigrafi og genstandstypologi afviger fra den naturvidenskabelige datering, men ser man på ¹⁴C-dateringerne, må de tilhøre nogle af de yngste indbyggere på denne del af bopladsen.

I yngre romersk jernalder grundlægges der en egentlig gravplads i udkanten af den tilhørende bebyggelse. Den ældste grav fra perioden, som også er den rigeste, er en kvindegrav, der dateres til yngre romersk jernalder C1b.⁵² Graven er dog placeret ca. 150 m fra gravpladsen og ligger ensomt i en lille lavning i terrænet. Den kan tolkes som en videreførelse af begravelsesritualet fra ældre romersk jernalder, hvor kun få udvalgte gravlægges i udkanten af bebyggelsen, eller den kan ses som en grundlæggergrav i den nye bebyggelse ud fra teorien om, at de rigeste og ældste grave anses som grave, der grundlægger en senere gravplads.⁵³

Forskellen i antallet af begravelser imellem ældre og yngre jernalder i Sdr. Tranders er tydelig, men materialet er samtidig mangelfuldt. De manglende grave fra ældre jernalder er ikke kun gældende for Sdr. Tranders, men for flere lokaliteter i området. Selvom der er mange gravpladser fra især ældre romersk jernalder i Himmerland og Vendsyssel, rummer de sjældent mere end 10-20 grave, ses sjældent i direkte tilknytning til bebyggelser⁵⁴ og er slet ikke repræsentative for indbyggertallet. I yngre romersk jernalder ses en del mindre gravpladser i nærheden af samtidige bebyggelser og få, men større gravpladser i tilknytning til bebyggelser fx Sejlflod og Sdr. Tranders.⁵⁵ Gravpladsen i Sdr. Tranders formodes at indeholde op mod 170 begravelser baseret på det fundne antal grave per kvadratmeter. Dette tal er igen langt fra repræsentativt for indbyggertallet i landsbyens levetid. Alt afhængig af beregningsmodellen, bør det formodede antal individer være mellem 650 og 850, hvis der regnes med syv til ni samtidige gårde med otte beboere på hver gård i bebyggelsens levetid på 390 år (fra 160-550 e.Kr.) og en anslået gennemsnitslevealder mellem 30 og 40 år.⁵⁶

Hvis man ser bort fra den enkeltliggende rige "grundlæggergrav" fra yngre romersk jernalder C1b, er gravpladsen bredt dateret fra midten af yngre romersk jernalder til ældre germansk jernalder. De yngste dateringer er fra brandgravene, som er ¹⁴C-dateret til omkring 600 e.Kr., så dateringsspændet og dermed den anslåede mængde er nogenlunde retvisende. Således er gravpladsens dateringsspænd omkring 300-350 år.

Landsbyen ophører i ældre germansk jernalder

Det eneste reelle brud på stedkontinuiteten er bopladsens ophør i slutningen af ældre germansk jernalder. Periodens slutdatering sættes sædvanligvis til 550 e.Kr., men klimaforskningen antyder, at ophøret begynder omkring 536 e.Kr. Her er der tale om en klimakrise på den nordlige halvkugle som følge af et eller flere større vulkanudbrud i løbet af kort tid, eventuelt vulkanen Katla på Island. Samtidige skriftlige kilder fra flere steder i verden beretter om tre vintre i træk uden sommer, om en grå tåge foran solen, om blodrøde solnedgange og som følge af dette om flere år med fejlslagen høst, hungersnød, sygdom blandt dyr og mennesker samt et efterfølgende pestudbrud i store dele af Europa. Man snakker endda om, at Asatroens Fimbulvinter kan forklares med direkte referencer til disse begivenheder.⁵⁷ I Sdr. Tranders ses katastrofen i en række ¹⁴C-dateringer der alle "slutter" i perioden 534 til 552. Dateringerne stammer fra langhuse og grubehuse i den østlige del af

bebyggelsen, og de vurderes at være samtidig med nedlæggelsen af bebyggelsen, der således kan være en direkte konsekvens af den omfattende naturkatastrofe i årene efter 536 e.Kr.

I bebyggelsens sidste faser ses en stormandsgård, hvor langhuset er større end de andre huse i bebyggelsen. Stormandsgården er vel-dateret med flere ¹⁴C-dateringer og har et senere ophør end de almindelige gårde og er dermed det yngste hus på pladsen. Måske er stormanden bedre forberedt på en krisesituation, hvor de andre gårdsenheder hurtigere bukker under.

Selvom klimakatastrofen i 536 e.Kr. er fascinerende og er sammenfaldende med lokalitetens sidste fase, er det nok ikke den eneste forklaring på, at man fraflytter området. I studier omkring landsbydannelse og bebyggelsesstruktur på Fyn ses en omlægning af alle bebyggelser omkring 600 e.Kr. til en etablering af landsbyer, der knyttes til egentlige ejerlav, som er forløbere for de ejerlav, vi kender i dag.⁵⁸ Omstruktureringen ses måske også i nedlæggelsen af grøftesystemet, der har fungeret som et skel i landskabet i landsbyens sidste fase. Ved gravpladsen ses som nævnt enkelte grave placeret oven i grøften, og i den nordlige del af grøften er også enkelte gruber anlagt oven i grøften.⁵⁹

I nærheden af den romanske kirke i den nuværende Sdr. Tranders landsby og på markerne ved lokaliteten Postgården, findes der bebyggelse fra yngre germansk jernalder og vikingetid. Kigger man på hele Postgård-komplekset på den østlige side af den nuværende landsby, ser man en sammenlignelig kontinuitet blot over en større afstand. Her bliver kulturlagspladsen fra ældre jernalder,⁶⁰ som ligger på den yderste kant ud mod vådområderne, efterfulgt af bebyggelse 800 m længere oppe i terrænet på Postgårdsplateauet. Her er der tidligere undersøgt en række langhuse fra yngre romersk jernalder, men den største del af denne bebyggelse er endnu ikke undersøgt.⁶¹ På et endnu ubebygget areal på bakkens højeste punkt er der forundersøgt en bebyggelse med omkring 300 grubehuse og intensiv bebyggelse, der strækker sig fra yngre romersk jernalder til yngre germansk jernalder samt en gravplads fra yngre romersk og ældre germansk jernalder. Indtil videre er det her vi skal finde arvtageren til Sdr. Tranders-komplekset i yngre germansk jernalder, og disse lokaliteter kunne være efterfølgerne til Sdr. Tranders-komplekset og forløbere for middelalderlandsbyen.⁶²

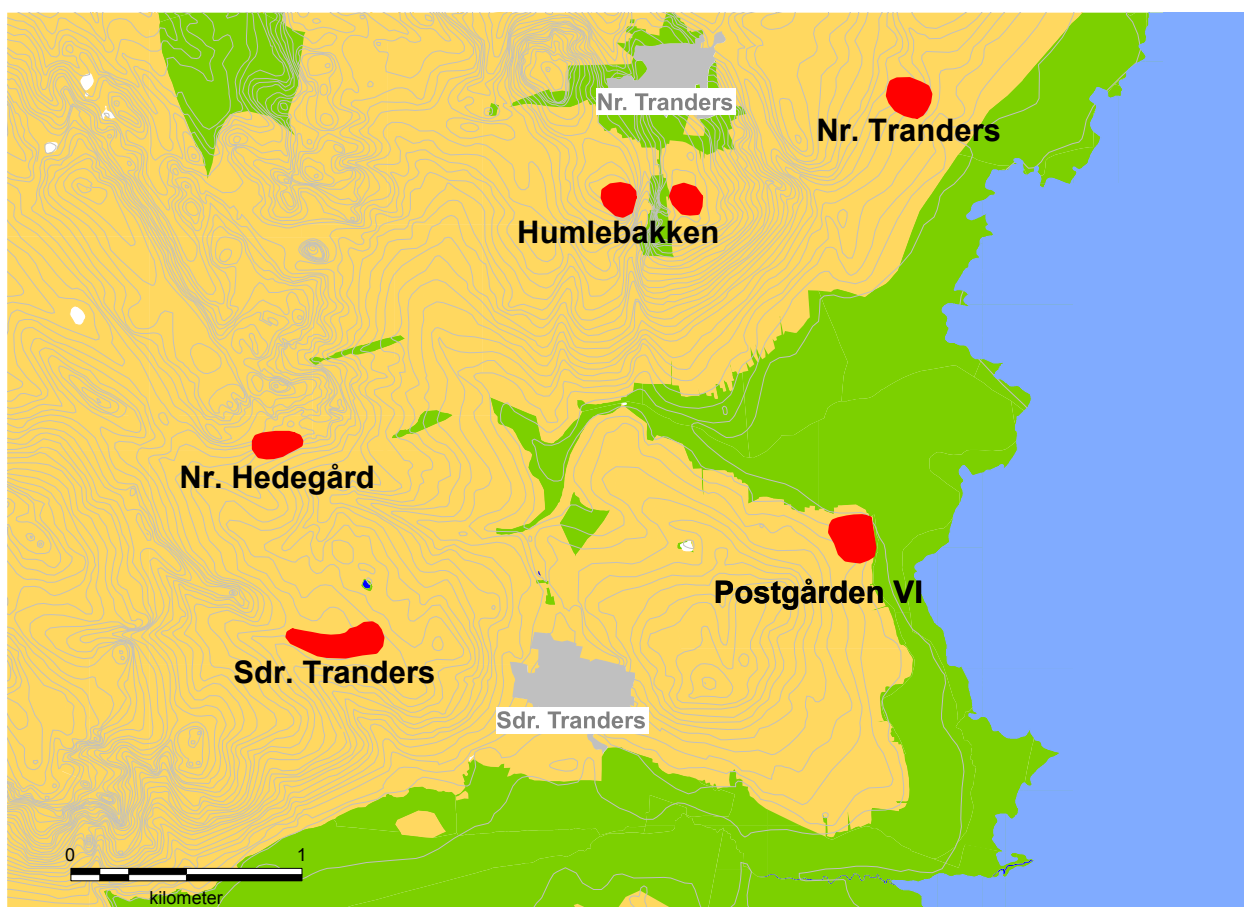
Bebyggelsens omstrukturering mellem ældre og yngre jernalder sker samtidig med en række større begivenheder i Jylland. De beskrevne forskelle skal ses som en samling af faktorer i en overgangsperiode med store forandringer. Der ses blandt andet en

begyndende dannelse af småkongedømmer, som i de romerske samtidige kilder beskrives som en række forskellige stammer, der langsomt samles til større stammeforbund. I Sønderjylland er dette beskrevet af Per Ethelberg i en række bopladsfund, hvor forskellige byggeskikke tolkes til at repræsentere forskellige stammer som fx Angler, Variner og Jyder.⁶³ I løbet af ældre romersk jernalder opsluges Varinerne (også kaldet Over Jerstakulturen) af Jyderne, som bliver den dominerende stamme. I det sønderjyske materiale opfattes skiftet i hustyper som forskellige folkeslags udbredelse, mens det samtidige skifte i Sdr. Tranders tillægges en økonomisk omlægning af landbruget som beskrevet ovenfor. Så spørgsmålet er, om man overhovedet kan kalde det et brud på stedkontinuiteten, at landsbyen flytter mod øst ved overgangen til yngre romersk jernalder, eller om man skal kalde det for en omstrukturering?

Jernaldersamfundet i Aalborg Øst

Afslutningsvis skal Sdr. Tranders-lokaliteten ses i relation til samfundet i ældre jernalder i Aalborg-området (fig. 19). Som tidligere omtalt ses flere store kulturlagslokaliteter fra ældre jernalder i det sydøstlige Aalborg placeret imellem de historiske landsbyer Nr. og Sdr. Tranders. To af lokaliteterne er tilmed de eneste byhøje i den østlige Limfjordsregion. Samlet kan lokaliteterne betragtes som et større samfund med flere samtidige landsbyer. Betegnelsen "superstruktur" er af Jesper Hansen anvendt til at beskrive et overordnet økonomisk, politisk eller religiøst system i bred organisatorisk forstand. Det kan være fx ejerlav eller herred, men for ikke at trække andre nutidige og historiske begreber ned over jernalderens samfund, bruges netop ordet "jernaldersamfund" om den overordnede struktur i det sydøstlige Aalborg.⁶⁴ Den overordnede leder kunne meget vel være en høvding/stormand, der har stået for fordelingen af land/ressourceområder, for forsvar af og måske også været det religiøse overhoved for samfundet. Disse ting er svære at påvise i det arkæologiske materiale, og en leder eller stormand kan ikke påvises i de fire samtidige landsbyer i ældre jernalder. Her ses forskelle i husstørrelser, men ingen skiller sig markant ud i forhold til de andre.⁶⁵ Der hvor man kommer tættest på er ved Nr. Tranders, hvor en enkelt parcel bibeholder størrelsen og placeringen i landsbyen gennem næsten hele dens levetid, mens andre parceller opstår og forsvinder igen. Dette tolkes ikke som en stormandsgård, men blot som den bedst beliggende gård i landsbyen.⁶⁶

Lokaliteterne ser på overfladen umiddelbart ens ud, og der er da også en vis sammenlignelighed imellem dem, men jo nærmere

Figur 19. Landsbyer fra ældre jernalder i den sydøstlige del af Aalborg. Humlebakken er kun partielt undersøgt, og datering og udbredelse er noget diffus. Baggrundskortet er den overordnede land-

skabstype fra Original 1 kortene, hvor gul er tørt land, grøn er engområder, og grå er udbredelse af middelalderlandsbyerne. 5 fods koter er grå, og den blå farve er Limfjordens udbredelse omkring 500 f. Kr. (baseret på Kristiansen et al. 2021).

man kigger på detaljerne, jo flere forskellige træder der frem. I tabellen nedenfor er de fire store lokaliteter sammenlignet på en række parametre.⁶⁷

Dateringsspændet er fra ældste bebyggelsesfase til yngste bebyggelsesfase. Her ses Sdr. Tranders som den eneste af de fire pladser med en kontinuitet ind i yngre jernalder. De nedgravede huse og træbyggede kældre optræder forskelligt på pladserne uden et overordnet mønster. Det er tydeligt, at der kan opstilles flere faser på byhøjene på grund af den vertikale stratigrafi og eventuelle sandflugtslag. Dette gør det nemmere at udskille kortere faser end på Sdr. Tranders, hvor faserne er op til 250 år.

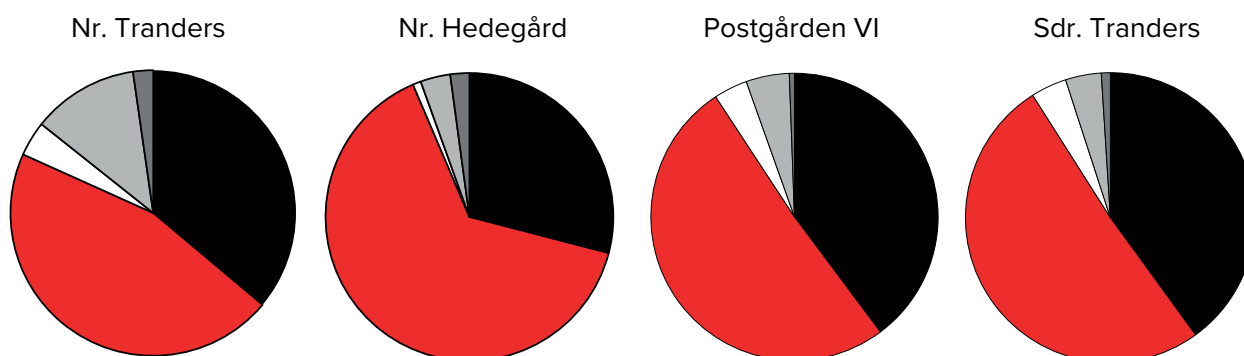
	Sdr. Tranders	Nr. Hedegård	Nr. Tranders	Postgården VI
Undersøgt	2004-5, 2017-19	1998	2000-1, 2015	2014-21
Journalnummer	5380/6244/6784/6785	3844	4473/6501/6931	6023
Dateringspænd	700 f.Kr. til 550 e.Kr.	550 f.Kr. til 100 e.Kr.	500 f.Kr. til 160 e.Kr.	200 f.Kr. til 160 e.Kr.
Faser	5-6	10	14-16	9
Type	Kulturlagsplads	Byhøj	Byhøj	Kulturlagsplads
Nedgravede huse	Ja	Ja	Nej	Nej
Træbyggede kældre	Ja	Nej	Ja	Nej
ÆFRJ	5-6	6-10	12-15	2-3
YFRJ	8-10	5-6	15-20	7-10
ÆRJ	10-12	2-3	20-25	10-12
YRJ/ÆGJ	7-9	0	0	0
Udgravningsstatus	90 % undersøgt	66 % undersøgt	55 % undersøgt	100 % undersøgt
Antal undersøgte langhuse/bygninger	131/195	65/97	150/ca. 200	87/127
Samlet areal	35.200 m ²	10.800 m ²	20.000 m ²	28.000 m ²

Tabel 1. De fire store kulturlagspladser fra ældre jernalder i Aalborg-området sammenlignet.

De nedgravede huse ses kun på Sdr. Tranders og Nr. Hedegård. Det giver mening, at der ikke er nedgravede huse på Postgården VI, da den ligger meget lavt i terrænet mellem fire og syv meter over havet. Der ville simpelthen være for vådt, hvilket også ses ved, at flere af husene på denne lokalitet har drængrøfter rundt om husene. Fraværet af nedgravede huse i Nr. Tranders, kan ikke umiddelbart besvares.

De træbyggede kældre ses i stor stil på Nr. Tranders-byhøjen, hvor der findes syv kældre. I Sdr. Tranders er der udgravet én træbygget kælder. På Postgården VI ses stenbyggede kældre, hvilket modsiger argumentet om, at de nedgravede konstruktioner ville trække vand grundet den lave placering.

Nr. Tranders-byhøjen skiller sig markant ud i antallet af samtidige gårde. Her ses mellem 15 og 25 samtidige gårde, mens der er op til 12 samtidige gårde på de tre andre lokaliteter. De to byhøje skil-

Figur 20. Fordelingen af knogler fra husdyr på de fire store pladser med kulturlag i det sydøstlige Aalborg, som dateres til ældre jernalder. Bemærk

den store lighed mellem Postgården VI og Sdr. Tranders. Rød er får/ged, sort er kvæg, mørk grå er hund, lys grå er hest og hvid er svin (efter Kveiborg 2020).

ler sig yderligere ud ved at dække et mindre areal end kulturlagspladserne, men have ligeså mange eller flere samtidige gårde.

Forholdet mellem langhus og udhus er to til en på de pladser, hvor det er registreret. Det vil sige, at der er dobbelt så mange langhuse, som der er udhuse/staklader.

Begge de Aalborgensiske byhøje, Nr. Tranders og Nr. Hedegård ophører i løbet af ældre romersk jernalder, og eventuelle efterfølgende bebyggelser er ikke blevet påvist i deres umiddelbare nærhed. Den sidste fase på Nr. Hedegård består af en lille gravplads med rige grave fra yngre romersk jernalder, hvor den nærmeste bebyggelse er Sdr. Tranders-komplekset. Der er ikke direkte kontinuitet fra bopladsens ophør til gravpladsens anlæggelse.⁶⁸

På figur 20 ses forskellen i husdyrholdet på de fire lokaliteter. Her ses en stor lighed mellem de to kulturlagspladser Postgården VI og Sdr. Tranders, mens byhøjene har nogenlunde den samme procentvise andel af kvæg, hvor Nr. Tranders dog har langt flere heste. Nr. Hedegård har en mindre andel af svin end de tre andre pladser. Alle fire pladser har rigeligt med knoglemateriale fundet med en sammenlignelig udgravningsmetode, hvilket gør de små forskelle endnu mere interessante.⁶⁹ Lige netop det gode indblik i knoglematerialet kan måske forklare, hvorfor landsbyerne ligger så tæt sammen i det sydøstlige Aalborg. Landsbyernes placering kan skyldes de topografiske forhold, hvor der er let adgang til græsning på de omkringliggende hede og engarealer. Dette er nødvendigt for et dyrehold bestående hovedsageligt af kvæg og får/ged.⁷⁰

Afrunding

Det sydøstlige Aalborg er et af de bedst undersøgte områder med bebyggelse fra ældre jernalder i Danmark. Der er undersøgt over 600 bygninger fra perioden, og hvis man tager yngre romersk og ældre germansk jernalder med, er antallet over 800 bygninger inden for et forholdsvis lille og velafgrænset areal. Lokaliteterne vil bidrage til jernalderforskningen i mange år fremover, og de foreløbige resultater fra de fire lokaliteter viser et stort og detaljeret materiale, som ved nærmere studier viser diversiteten i samfundet og åbner for endnu flere spørgsmål og et naturligt ønske om at vide mere.

I denne artikel om Sdr. Tranders-komplekset er der blevet fremlagt resultater fra mange forskellige udgravningskampagner af varierende størrelse. Sammenhængen mellem resultaterne fra de enkelte udgravningskampagner, og derved udnyttelsen af "Big Data," giver et bedre indblik i lokalitetens udvikling. Kun ved at se de mange udgravninger som en helhed kan velfunderede tolkninger af Sdr. Tranders-komplekset fremsættes.

Således er der nu etableret en faseinddeling af lokaliteten ved hjælp af hustypologi, keramikronologi baseret på typologi og flere end 250 ¹⁴C-dateringer. Med udgangspunkt i langhusene og deres formodede levealder er landsbyens størrelse i de forskellige faser estimeret. Lokaliteten udvikler sig fra enkeltgårde i yngre bronzealderens periode VI til en tæt bebygget landsby i ældre førromersk jernalder på fem til seks gårde. I løbet af yngre førromersk jernalder vokser landsbyen til otte til ti gårde og får en mere langstrakt udbredelse. Samtidig ses introduktionen af tørvevægshuse, som medfører en øget kulturlagsdannelse. I ældre romersk jernalder karakteriseres landsbyen som en rækkelandsby på ti til 12 gårde, som ligger i to parallelt buede rækker, og kulturlaget vokser bl.a. på grund anvendelsen af tørv som byggemateriale. Stedkontinuiteten fra ældre jernalder bliver brudt, da landsbyen i slutningen af ældre romersk jernalder flytter ca. 200 m mod øst, hvor den får en mere spredt struktur igennem yngre romersk og ældre germansk jernalder. Her ses en omstruktureret landsby, som nu dækker et større areal og består af syv til ni samtidige gårde. I landsbyens sidste faser ses en stormandsgård i den sydvestlige del, som i sin yngste fase er den yngst daterede bygning i komplekset.

I anden halvdel af lokalitetens levetid ses også samtidige begravelser. I ældre romersk jernalder er gravene begrænset til tre enkeltliggende storstensgrave i den østlige del af området, og i første halvdel af yngre romersk jernalder ses der stadig enkeltliggende grave blandt den spredte landsbystruktur. I løbet af yngre romersk

jernalder og i ældre germansk jernalder opstår der mod sydvest en regulær gravplads i tilknytning til landsbyen med både jordfæstegrave og brandgrave. Gravpladsen er endnu ikke totalundersøgt, men formodes at rumme omkring 170 begravelser. Gravpladsens størrelse svarer dog ikke til den formodede befolkningsstørrelse og burde være fire-fem gange større. Dette er selvfølgelig baseret på, at gravpladsen fortsætter på det mellemliggende areal, og ikke blot er to mindre familiegravpladser, som opstår synkront i tilknytning til landsbyen.

Ved gennemgangen af lokaliteten er de enkelte fasers særtræk blevet fremhævet, som knytter sig til forskellige forandringer eller brud i lokalitetens udvikling, fx ophobning af kulturlag, ændring i dyrkningsformer, ændring i husdyrholdets sammensætning og ændring i begravelsesritualer. Nogle af forandringerne er sammenfaldende og markerer et gennemgribende skift i den materielle kultur, dødekult samt i subsistens- og organisationsform.

Resultaterne fra udgravningerne berører nogle interessante emner og rejser nye spørgsmål, der ikke kan besvares i denne sammenhæng. Det er fx spørgsmål omkring overgangen fra enkeltliggende gård i yngre bronzealder til gårdsenhed i en landsby i ældre førromersk jernalder. Er behovet for at strukturere en bebyggelse udsprunget af en samfundsændring eller måske af udefra kommende elementer, der bringer ustabiliteten i samfundet tættere på den enkelte gårdsenhed, og som vanskeligt kan registreres i det arkæologiske fundstof?

Brud, udvikling og kontinuitet ses forskelligt på pladserne i det sydøstlige Aalborg. Hvad er udtryk for lokal dynamik, og hvad er udtryk for overordnede samfundsændringer? Bruddet i stedkontinuiteten på overgangen mellem ældre og yngre romersk jernalder kunne være udtryk for en sammensmeltning af bopladser grundet strukturelle ændringer i fx agerbruget og i husdyrholdet. Landsbyens ophør ses samtidig med den store klimakatastrofe, som indtræder efter en række vulkanudbrud i perioden efter 536 e.Kr.

Summary

The locality of Sønder Tranders in southeast Aalborg has been almost totally excavated, revealing evidence of settlement over a period of 1300 years, from c. 700 BC until AD 600. This includes the entire Iron Age, with breaks and changes clearly evident in the finds. Given the site's size, complexity and conditions for preservation, the excavation results from Sønder Tranders can provide information on several aspects of Iron Age society. Moreover, given the record for the Tranders chalk island as a whole, the localities and their mutual dynamic are unique in Danish archaeology.

Eighteen excavations of various extents were undertaken at the locality between 2004 and 2019. It comprises an area of cultural deposits from the Early Iron Age, settlement with no layers of cultural deposits dating from the Late Roman to Early Germanic Iron Age and an associated burial ground from the same period. The settlement is divided into five main phases, with the phase boundaries each being marked by a transition or shift in the archaeological material.

The Sønder Tranders complex encompasses 404 buildings (longhouses, outhouses, stackyards and pithouses), of which 110 have been dated by ¹⁴C and/or pottery. The earliest finds are pit complexes from the Late Bronze Age. A village then emerges in the Pre-Roman Iron Age in which at least 51 buildings can be dated to the Early Pre-Roman Iron Age, while 31 buildings can be dated to the Late Pre-Roman Iron Age. The settlement continues with 44 buildings in the Early Roman Iron Age, but the settlement structure changes. It now comprises two parallel rows of farmsteads arranged along a slight curve following the terrain.

In the Roman Iron Age and Early Germanic Iron Age the village is moved eastwards and separated from the earlier village by a system of ditches. This phase has at least 174 buildings comprised of longhouses, pithouses, outhouses and barns. In the Late Roman Iron Age, a burial ground is established to the southwest, which is thought to contain in the vicinity of 170 graves. The burial ground is broadly dated from the middle of the Late Roman Iron Age to the Early Germanic Iron Age. The entire settlement ceases at the end of the Early Germanic Iron Age. This break could be a consequence of by the climate crisis that arose in AD 536 due to a volcanic eruption.

The excavations of Iron Age settlement at Sønder Tranders provide an insight into its development, structure and subsistence base. It can also be related to the other settlements on the Tranders chalk island, which have all been components in a general structure or Iron Age society, each with its own special features.

Noter

- 1 1998: ÅHM 3844 Nr. Hedegård, sb.nr. 120113-24.
2004-05: ÅHM 5380 Trandersgård, sb.nr. 120113-32.
2005: ÅHM 5401 Sdr. Tranders I, sb.nr. 120113-51.
2015-16: ÅHM 6244 Sdr. Tranders II, sb.nr. 120113-140.
2017: ÅHM 6785 Sdr. Tranders IV, sb.nr. 120113-137.
2018-19: ÅHM 6784 Sdr. Tranders III, sb.nr. 120113-133.
Indimellem er der undersøgt flere mindre områder med tilknytning til Sdr. Tranders-komplekset:
ÅHM 5392 Hedegårde Syd, sb.nr. 120113-67.
ÅHM 5484 Trandersgård IV, sb.nr. 120113-145.
ÅHM 5834 Sønder Tranders, sb.nr. 120113-57.
ÅHM 5857 Tinbergens Allé, sb.nr. 120113-59.
ÅHM 5867 Thomas Manns Vej, sb.nr. 120113-60.
ÅHM 6037 Universitetet, sb.nr. 120113-72.
ÅHM 6270 Thomas Manns Vej II, sb.nr. 120113-92.
ÅHM 6288 Kiplings Allé, sb.nr. 120113-98.
ÅHM 6363 Thomas Manns Vej III, sb.nr. 120113-97.
ÅHM 6480 Marshalls Allé, sb.nr. 120113-104.
ÅHM 6615 Greveparken, sb.nr. 120113-112.
ÅHM 6712 Seiferts Allé, sb.nr. 120113-126.
ÅHM 7102 Marshalls Allé, sb.nr. 120113-146.
- 2 Haue 2012, 47; Haue in prep.
- 3 Hansen 1987, 30.
- 4 Keramikanalysen omfatter kun den del af bopladskomplekset, som er udgravet under journalnummer ÅHM 6784 Sdr. Tranders III.
- 5 Haue in prep.
- 6 Haue in prep.
- 7 Hansen 2015, 96-102.
- 8 Hansen 2015, 99.
- 9 Runge 2009, 28; Haue 2012, 227.
- 10 Hus A3660/A6921 fra ÅHM 6784 Sdr. Tranders III.
- 11 Hus 5867A0028: Kombineret datering af to ¹⁴C-dateringer: 5867X18,2: Poz-13433 2532±26, 5867X18,3: Poz-13434 2538±30.
- 12 Hus 6363A0543 og 6363A0545 fra ÅHM 6363. Husene kan være fra yngre romersk jernalder.
- 13 Hus 6785A0182 fra ÅHM 6785 Sdr. Tranders IV. ¹⁴C datering Poz-95549 2395±30.
- 14 Runge 2009, 116.
- 15 ÅHM 6784 Sdr. Tranders III, ÅHM 5380 Trandersgård og ÅHM 6785 Sdr. Tranders IV.

- 16 Der er i 2006 forsøgt at lave en faseinddeling på den vestligste del af bopladsen fra ÅHM 5380 Trandersgård, men den er baseret på et mindre materiale og udelukkende på stratigrafi og hustypologi. Denne inddeling kan ikke projekteres over på hele bopladsen og er næppe gyldig længere.
- 17 Der er ikke foretaget metallurgiske undersøgelser af jernet i skriven-de stund.
- 18 Hus 6244A1997, 6784A4658 og 6784A5393 (to faser).
- 19 Langhus A5598, udhus A5592 og stakladen A5587.
- 20 Kombineret datering af fem ¹⁴C-dateringer: 6784X2843: Poz-126560 1535±30, 6784X2844: Poz-126561 1535±30, 6784X2976: Poz-126443 1535±30, 6784X3131: Poz-126564 1510±30 og 6784X3133: Poz-126565 1555±30.
- 21 Kombineret datering af to ¹⁴C-dateringer: 6784X2832: Poz-126557 1680±30, 6784X2833: Poz-126558 1675±30.
- 22 Kombineret datering af tre ¹⁴C-dateringer: 6784X3262: Poz-127091 1610±30, 6784X3263: Poz-126569 1550±30 og 6784X3265: Poz-126572 1690±30.
- 23 A5331 og A5552.
- 24 Kombineret datering af tre ¹⁴C-dateringer: 6784X2521: Poz-126551 1645±30, 6784X2522-1: Poz-126584 1635±30 og 6784X2522-2: Poz-126585 1605±30.
- 25 ÅHM 7136 Humlebakken sb.nr 120108-110 og ÅHM 5403 Postgården III sb.nr. 120113-55.
- 26 6784X2084: Poz-126537 1800±30.
- 27 ÅHM 5354 Postgården og ÅHM 6023 Universitetshospitalet.
- 28 På Sdr. Tranders III er gravpladsen ca. 2.600 m² og indeholder 33 begravelser, og på Sdr. Tranders I er arealet ca. 2.800 m² og antallet af begravelser er 28. Hvis den samme gravintensitet er gældende for hele arealet (88,5 m²/pr. grav) rummer gravpladsen omkring 170 begravelser.
- 29 Anlæg A6040 fra ÅHM 6784 Sdr. Tranders III.
- 30 Grav A5517, A5516, A5867, A5992, A6037, A4543, A4967 og A4968 fra ÅHM 6784 Sdr. Tranders III.
- 31 De meget velbevarede grave kan i dag ses som en fast del af udstillingen på Vikingemuseet Lindholm Høje i Nørresundby. Christiansen 2005, 17.
- 32 Hus 6244A1860 fra ÅHM 6244. Huset er ¹⁴C-dateret fra 1381 til 1128 f.Kr. baseret på to kombinerede dateringer. 6244X39: Poz-92564 3060±40, 6244X68: Poz-92569 2965±35.
- 33 Hus 6784A3660/A6921 hvor dateringen er baseret på en knogle fra grebningen (6784X2066: Poz-129505, 2500±35).

- 34 Runge 2009, 173.
- 35 Lund 1975, 100-101, Nielsen 2007, 38.
- 36 Laursen & Iversen 2020, 49-51.
- 37 Følgende udgravninger er brugt i analysen: ÅHM 0669 Sejlflod, sb.nr. 120112-8. ÅHM 3984 Bejsebakken, sb.nr. 120506-83. ÅHM 4519 Postgården, sb.nr. 120113-34. ÅHM 5850 Åby Mark, sb.nr. 120615-31. ÅHM 5857 Tinbergens Allé, sb.nr. 120113-59. ÅHM 6120 Frejlev, sb.nr. 120504-30. ÅHM 6146 Kærhavegård, sb.nr. 120110-23. ÅHM 6270 Thomas Manns Vej II, sb.nr. 120113-92. ÅHM 6363 Thomas Manns Vej III, sb.nr. 120113-97. ÅHM 6404 Skudshale-Gistrup, sb.nr. 120113-113. ÅHM 6500 Frejlevgård, sb.nr. 120504-37. ÅHM 6712 Seiferts Allé, sb.nr. 120113-126. ÅHM 6725 Kærgård, sb.nr. 120502-169. ÅHM 7495 Flødalen område H, L, M og N, sb.nr. 120510-101.
- 38 Sarauw 2019, 47.
- 39 Sarauw 2019, 38, 43.
- 40 Mads Runge skriver dog "*at byhøjsdannelse ikke er direkte afhængig af anvendelsen af tørvevægge*" (Runge 2009, 163). Niels Haue bruger en mere løs definition af byhøjsbegrebet, hvor en byhøj er en menneskeskabt forhøjning forårsaget af længerevarende kontinuerlig bebyggelse (mundtlig meddelelse).
- 41 ÅHM 6244 Kulturlag A3988.
- 42 Ejstrud & Jensen 2000, 251-252.
- 43 Tidligere også betegnet som "*Celtic Fields*".
- 44 Vinter 2011, 83.
- 45 Nielsen et al. 2019, 9
- 46 Runge 2009, 62.
- 47 Runge 2009, 116.
- 48 Jensen 2003, 391-408; Hardt 2003, 19.
- 49 Dette er gældende for de respektive analyser for både Sdr. Tranders III og Sdr. Tranders II, det vil sige hele den yngre del af bebyggelsen.
- 50 Kveiborg 2008, 82.
- 51 Regnestykket er med en gennemsnitslevealder på enten 37,6 eller 30 år. Befolkningsstørrelsen er her sat til det antal grave der burde være, og der er ikke taget højde for forskellige begravelseskikke. Således er modellen antal grave = (antal samtidige gårde x antal indbyggere pr. gård) x bebyggelsens funktionstid / Gennemsnitslevealder (Kielsen & Boddum 2021, 88).
- 52 Grav A2606 fra ÅHM 6244 Sdr. Tranders II som dateres på baggrund af en rosetfibula, en bronzetenvægt og en hårnål.
- 53 Kielsen & Boddum 2021, 89.
- 54 Haue 2015, 173
- 55 Nielsen 2000, 12.

- 56 Nielsen 1991, 118, Kiildsen & Boddum 2021, 88.
- 57 Gräslund 2007, 102-110.
- 58 Hansen 2015, 268-275.
- 59 Gravene A4967, A5516, A5517, A5867 og A5992 er alle stratigrafisk yngre end grøften. Gruberne A134 og A135 er begge stratigrafisk yngre end grøften og dateret til overgangen mellem ældre og yngre germansk jernalder.
- 60 ÅHM6023 Postgården VI.
- 61 Udgravningerne ÅHM 4519 Postgården fra 2000, forundersøgelserne ÅHM 5354 Postgården II fra 2004, ÅHM 5403 Postgården III fra 2007.
- 62 Christiansen 2018, 120.
- 63 Ethelberg 2003, 222.
- 64 Hansen 2015, 13.
- 65 En enkeltgård på Trandersgård IV er større end gennemsnittet og er tidligere tolket som en mulig stormandsgård. Haue 2011, 93.
- 66 Haue 2012, 262.
- 67 Der er en femte lokalitet ved Humlebakken som kun er sporadisk undersøgt og derfor udeladt i denne sammenhæng.
- 68 Runge 2009, 32.
- 69 Kveiborg 2020, 8
- 70 Nielsen 1998, 286; Runge 2009, 233.

Referencer

- Christiansen, T.T. 2005: Sdr. Tranders – en gravplads fra ældre germansk jernalder. *Årbog for Nordjyllands Historiske Museum 2005*, s. 14-17.
- Christiansen, T.T. 2018: Detektorfund og bebyggelsesudvikling ved Sdr. Tranders i det sydøstlige Aalborg – præsentation af en detektorplads og nogle udfordringer vedrørende tolkningen af detektorfundene. I: V. Hilberg & T. Lemm (red.): *Viele Funde – GroBe Bedeutung? Potenzial und Aussagewert von Metalldetektorfunden für die siedlungsarchäologische Forschung der Wikingerzeit*. Bericht des 33. Tværfaglige Vikingsymposiums 9. maj 2014, Wikinger Museum Haithabu, Schleswig, s. 109-124.
- Ejstrud, B. & C.K. Jensen 2000: *Vendehøj – landsby og gravplads. Kronologi, organisation, struktur og udvikling i en østjysk landsby fra 2. årh. f.Kr. til 2. årh. e.Kr.* Kulturhistorisk Museums skrifter 1. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Ethelberg, P. 2003: Gården og landsbyen i jernalder og vikingetid (500 f.Kr.-1000 e.Kr.). I: P. Ethelberg, N. Hardt, B. Poulsen og A.B. Sørensen (red.): *Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Jernalder, vikingetid og middelalder*. Haderslev Museum, Haderslev, s. 123-373
- Gräslund, B. 2007: Fimbulvinteren, Ragnarök och klimakrisen 536-537 e.Kr. *Saga og Sed 2007*, s. 93-123.
- Hansen, J. 2015: *Landsbydannelse og bebyggelsesstruktur I det 1. årtusinde – et bebyggelsehistorisk regionalstudie*. Ph.d.-afhandling fra Syddansk Universitet, Odense.
- Hansen, U. L. 1987. *Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen den Römischen Reich und dem freien Germanien unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.
- Hardt, N. 2003: Jernalderens og vikingetidens landbrug. I: P. Ethelberg, N. Hardt, B. Poulsen og A.B. Sørensen (red.): *Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Jernalder, vikingetid og middelalder*. Haderslev, s. 17-122.
- Haue, N. 2011. Social stratifikation og "den sociale arv" i ældre jernalder – med udgangspunkt i bopladsstudier i Nordjylland. I: Møller, N.A., S.S. Qvistgaard and S.F. Jensen (eds.): *Nyt fra Vestfronten*. Saxo-instituttet, Københavns Universitet, København, s. 87-98.
- Haue, N. 2012: *Jernalderens samfund i Nordjylland - belyst med udgangspunkt i byhøjen Nr. Tranders, Aalborg*. Ph.d.-afhandling fra Aarhus Universitet. Aarhus.

- Haue, N. 2015: Gravformer og gravskik i Nordjylland i ældre jernalder. I: R.B. Iversen, S.V. Lauersen & N.H. Nielsen (red.): *De dødes landskab. Grav og gravskik i ældre jernalder i Danmark*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg, s. 171-182.
- Haue, N. In prep. *Nr. Tranders. Jernalderens samfund i Nordjylland*.
- Herschend, F. 2009: *The Early Iron Age in South Scandinavia. Social Order in Settlement and Landscape*. Occasional Papers in Archaeology 46. Uppsala University. Uppsala.
- Jensen, J. 2003: *Danmarks oldtid Ældre Jernalder 500 f.Kr. til 400 e.Kr.* Gyldendal Nordisk Forlag, København.
- Kieldsen, M. & S. Boddum 2021: Repræsentativitet og grundlæggergrave. I: R.B. Iversen, S.V. Laursen & N. H. Nielsen (red). *Døden i centrum. Yngre jernalders gravfund i Region Midtjylland*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg, s. 81-92.
- Kristiansen, S.M., T.E. Ljungberg, T.T. Christiansen, K. Dalsgaard, N. Haue, M.H. Greve & B.H. Nielsen 2021: Meadow, marsh and lagoon: Late Holocene coastal changes and human – environment interactions in northern Denmark. *Boreas, Vol. 50*, s. 279–293.
- Kveiborg, J. 2008: Fårehyrder, kvægbønder eller svineavlere: En vurdering af jernalderens dyrehold. *KUML 2008*, s. 59–100.
- Laursen, S.V. & R.B. Iversen 2020. *Hummelure. Landsby, langhus og landbrug i Østjyllands yngre jernalder*. Jysk arkæologisk selskab, Højbjerg.
- Lund, J. 1975: Overbygård – en boplads med ”underjordiske” huse. *HIKUIN 2*, s. 97-110.
- Martens, J. 1997: The Pre-Roman Iron Age in North Jutland. I: J. Martens (red.): *Chronological Problems of the Pre-Roman Iron Age in Northern Europe. Symposium at the Institute of Prehistoric and Classical Archaeology University of Copenhagen, December 8, 1992*. Arkæologiske skrifter 7, s. 107-136.
- Nielsen, J.N. 1991: Befolkningens størrelse i Sejlflod-landsbyen i Nordjylland fra 500 f.Kr. til 500 e.Kr. I: C. Fabech & J. Ringtved (red.): *Samfundsorganisation og Regional Variation. Norden i Romersk jernalder og Folkevandringstid*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg, s. 111-125.
- Nielsen, J.N. 1998: *Ældre jernalders bebyggelse i det østlige Limfjordsområde*. Limfjordsprojektet. Rapport nr. 8, II: Variation og enhed omkring Limfjorden. Århus, s. 271-292.
- Nielsen, J.N. 2000: *Sejlflod – ein eisenzeitliches Dorf in Nordjütland. Katalog der Grabfunde 1-2*. Nordiske Fortidsminder bind 20. Det Kongelige nordiske Oldskriftselskab, København.

- Nielsen, L.E. 2007: *Trandersgårdbopladsen og de nedgravede huse. En analyse af de nedgravede huses funktion og konstruktion, med udgangspunkt i faseinddelingen af en ældre jernalders boplads ved Aalborg*. Kandidatspeciale fra Aarhus Universitet, Aarhus.
- Nielsen, N.H., S.M. Kristiansen, T. Ljungbjerg, R. Enevold & M. Løvschal 2019: Low and variable: Manuring intensity in Danish Celtic fields. *Journal of Archaeological Science: Reports, Volume 27*.
- Runge, M. 2009. *Nørre Hedegård: En nordjysk byhøj fra ældre jernalder*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Sarauw, T.B. 2019: *Bejsebakken. En nordjysk bebyggelse fra yngre jernalder og vikingetid*. Det Kongelige nordiske Oldskriftselskab. København.
- Vinter, M. 2011. Kortlægning af marksystemer fra jernalderen. En kildekritisk vurdering af luftfotografiers anvendelighed. *KUML 2011*, s. 83-114.
- Webley, L. 2008. *Iron Age Households: Structure and Practice in Western Denmark, 500 BC – AD 200*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.

Andre kilder

- Kveiborg, J. 2020. *Zoarkæologisk analyse af knoglematerialet fra jernalderbebyggelsen ÅHM 6784 Sdr. Tranders (FHM 4296/2940)*. Upubliceret rapport fra Afdeling for Konservering og Naturvidenskab. Moesgaard Museum, Højbjerg.
- Kveiborg, J. og S. Østergård 2017: *Osteologisk analyse af knoglemateriale fra ÅHM 6244 Sdr. Tranders (FHM 4296/2285)*. Upubliceret rapport fra Afdeling for Konservering og Naturvidenskab. Moesgaard Museum, Højbjerg.